ŪKININKO SKAITYMAI

6 (15) Nr. II metai

P. ŠALČIUS

EKONOMIKA

MOKSLAS APIE ŪKIŠKĄJĄ ŽMONIŲ GEROVĘ

PIRMOJI DALIS

Pažanga

Gerb. Skaitytojai!

Akc. „Pažangos“ B-vė gauna nusiskundimų, kad skaitytojai, užsiprenumeravę „Ūkininko Skaitymus“ 1931 metams, gauna juos **tik 10-tuoju N-riu pradedant.**

Nesusipratimams išvengti B-vė štai ką turi gerb. skaitytojams pranešti.

„Ūkininko Skaitymai“ pradėjo eiti 1930 m. liepos mėn. Paskelbta buvo, kad **per metus** „Ūkininko Skaitymų“ bus išleidžiama **18 knygučių.** Per antrąjį 1930 metų pusmetį, t. y. iki š. m. sausio mėn. 1 dienos ir išėjo 9 knygutės. t. y. pusė Kadangi „Ūkininko Skaitymai“ nėra koks laikraštis, tai ir šių metės jųjų knygutės nebuvo žymimos, kaip kad laikraščiai, būtent, vėl nuo pirmojo N rio. Buvo žymimi tik **tolimesnieji eiliniai leidyklos NN-riai.** Tokiu būdu pirmoji šių metų knygelė buvo pažymėta 10-tuoju numeriu.

Kaip ir kitur panašių knygų leidyklų praktikuojama, toji pirmoji š. m. knygelė („Ben Huro“ apysaka) buvo paskutiniosios pernai metų knygelės tęsinys. Leidėjų buvo manyta, kad „Ūkininko Skaitymų“ knygelių skaitytojams-ėmėjams bus noro turėti visos tos knygelės taip pirmųjų, taip ir kitų metų ir kad šitokia tvarka nesudarys tad jiems didelio skirtumo nei keblumų.

Daugumas ėmėjų, kurie buvo užsisakę „Ūkininko Skaitymus“ jau pernai, 1930 metais, ir toliau juos išsirašo ir yra tuo visai patenkinti. Kas, atsiųsdamas pinigus, pranešė mūsų administracijai, kad „Ūkininko Skaitymus“ užsisako sau tik **nuo 1931 metų sausio mėn.**, tam ir buvo pasiųsti tik „Ben-Huro“ II-ji dalis, būtent, **10-tasis N-ris**, arba šių metų 1-ji knygelė

Kurie 1931-jų metų ėmėjai nori turėti „Ūkininko Skait.“ **nuo 1 ligi 9 Nr. Nr.**, prašomi prisiųsti B-vei **2 lit.** ir pažymėti, kad pinigai siunčiami už 1930 metų „Ūkininko Skait.“ knygutes.

Pastaba. Kad visiems būtų visiškai aišku, kurios ir kiek knygučių bus išleista šiemetai ir toliau — 3-ja šių metų knygele pradedant žymime jas dviguba numeracija: tolimesniu eiliniu N-riu nuo pačio pirmojo leidinio ir eiliniu šių metų N-riu, todel 1-oji „Algimanto“ dalis pažymėta 3 (12)-uoju N-riu.

Akc. „Pažangos“ B-vė.

Ekonomika

Mokslas apie ūkiškąją žmonių gerovę

I-oji DALIS

PARENGĖ

PETRAS ŠALČIUS

„PAŽANGOS" B-VĖS LEIDINYS

KAUNAS — — — — — — — — — — 1931 M.

Spaustuvė „Typolit“, Kaunas,
Gedimino g-vė 5. Telef. 31-31

KAUNO VIEŠOJI
BIBLIOTEKA

R 116

Įvadas.

Visi nuolat skaitome šiandien laikraščiuose, arba šiaip girdime apie nukritusias javų kainas, apie palūkanų procentus, apie darbininkų algų mažinimą bei kėlimą, apie siaučiantį pasaulį nedarbą, apie vadinamąjį ekonominį krizį ir panašius dalykus. Tai yra dalykai, kurie kiekvieną iš mūsų net artimai paliečia. Jie paliečia mūsų kišenių, ūkiškąją mūsų gerovę. Paliečia ne tik atskirus žmones, bet ir visą šalį, visą pasaulį. Vadinamieji ekonominiai arba ūkio reikalai užima žmogaus gyvenime labai svarbią ir pagrindinę vietą. Ką valgysime, kuo apsidengsime, kame gyvensime, kuo vaikus maitinsime? — Šie klausimai kiekvienam rūpimi, kiekvienam žmogui, šiuo ar tuo būdu, išspręstini. Maža to. „Žuvis ieško, kur giliau, žmogus—kur geriau", sako lietuvių patarlė. Užtat ir beveik visi žmonės daugumą savo gyvenimo metų praleidžia galvodami ir trusdami dėl tų vadinamųjų ekonominių arba ūkiškųjų dalykų. Tų dalykų tikslas yra pirmiausia aprūpinti reikalingiausiąsias žmogaus gyvenimo reikmenes, o jau paskui tenkinti ir ne taip būtinus reikalus. Daugumai žmonių tai nėra lengvas dalykas. Iš tikro jiems tenka „veido prakaite pelnytis sau duoną".

Šiais laikais ūkio reikalai yra labai painūs ir sudėtingi. Bepigu buvo suprasti ūkio dalykai tais laikais, kai žmogus, turėdamas žemės sklypą, dirbo jį su savo pagamintais įrankiais; kada jis, ką pats pasigamindavo, tai daugiausia pats ir sunaudodavo. Dabar yra atvirkščiai: tenka daug ką pirktis ir daug ką parduoti, kad būtų už ką pirkti. Tai daro ūkininkavimą labai painų ir sudėtingą. Visas pasaulis susiriša dėl to prekybiniais ryšiais. Vieno krašto gerovė pareina nuo kito, kartais labai tolimo, krašto gerovės. Antai, dideli javų derliai tolimose Amerikos šalyse numušė javų kainas ir net Lietuvoje, kas mūsų ūkininkams sudarė nemažų bėdų.

Tiems painiems reikalams suprasti ir jų sunkumams nukovoti žmonės jau seniai laužo sau galvas. Mėginimai aiškinti ūkiškosios žmonių gerovės susidarymo būdus ir savitarpį jų ryšį sudarė ir vadinamąjį ekonomikos mokslą. Kaip ir kituose moksluose, taip ir čia, ne visi mokslininkai yra linkę vienodai aiškinti įvairius klausimus. Tą pat matome ir ūkio reiškinius aiškinant. Bet vis dėlto daugelis mokslininkų prieina galiausiai prie vienodo tų reiškinių supratimo.

Čia dėstomas ūkio reikalų aiškinimas yra pripažįstamas daugelio šių laikų ekonomikos mokslo žinovų, vadinamų ekonomistais *). Jis kai kuo gali skirtis nuo to, ką girdime kasdien skelbiant žodžiu ar rašant laikraščiuose. Ekonomikos mokslui rūpi ne vienų peikimas, o kitų gyrimas, bet tik tiesos suradimas. Tik supratę ekonomiškąją tiesą—labiau suprasime ir vieni kitus ir pasirinksime tikresnius kelius į ūkiškąją gerovę.

*) Šio dėstymo pagrindu padėti raštai. L. Walras, G. Caselio, A. Amono, G. W. Silverstolpe, ypač pastarojo.

1. Ūkiškosios žmonių gerovės pagrindai.

Svarbiausiosios žmogaus reikmenės. Visi žmonės — nuo vaiko ligi suaugusiojo ir jau pasenusiojo — jaučia reikalą vartoti daugelį dalykų per visą savo gyvenimą. Žmogui gyventi reikalinga ir pavalgyti, ir apsidengti, ir turėti šilta pastogė.

Prie šių reikmenių nuolatinė žmonijos gyvenimo pažanga pridėjo dar begales kitokių reikmenių. Antai, ilgais žiemos vakarais žmonėms prireikė šviesos; prireikė įsitaisyti įvairių savo namams baldų, papuošalų; prireikė įvairių darbo įrankių; galiausiai, muzikos istrumentų, knygų, radijų; prireikė kelių, tiltų, viešosios tvarkos palaikymo ir t. t. Visa tai reikalinga šiandien taip atskiram žmogui, taip ir tvarkingosios visuomenės patogumui.

Kai vienas, senovės graikų galvočius, Dijogėnas, kurs gyveno statinėje ir mito viena duona bei vandeniu, buvo karaliaus Aleksandro Makėdoniečio paklaustas, ko jis norėtų, šis taip atsakė karaliui: „tik atsitrauk, meldžiamasis, nuo saulės". Dijogėnui pilnai užteko statinės ir duonos su vandeniu patenkinti kukliems jo maisto ir buto reikalavimams. Bet šiaip visiems žmonems to neužtenka. Mums reikia kur

kas daugiau visa ko, nei Dijogėnui. Šių laikų kultūringose šalyse dauguma žmonių gali sočiai maitintis jiems netrūksta valgių bei gėrimų. Tačiau patenkinus ligi soties vieną reikmenę — atsiranda tuojau daugybė kitų. Daugelis žmonių turi daugybę visokių pageidavimų, kuriems tiesiog nėra galo.

Gamybos priemonių trūkumas nustato kiek ko gali kuri tauta vartoti. Dauguma gyventojų turi tenkintis valgiu bei gėrimu, pastoge, paprastais drabužiais, glėbiu malkų krosnyje, žiburiu žiemos vakarą. Didesni patogumai jiems neįmanomi. Mažuma, turtingieji žmonės, jau toli gražu nepasitenkina tuo, ko visai užtenka daugumai, nepasiturintiems.

Dėl ko gi ne kiekviena šeima gali taip pat patogiai gyventi, kaip turtingieji? Norint atsakyti į šį klausimą, pirmiau reikia pastatyti kitas klausimas: kiek mes turime padedamų priemonių, kuriomis galėtumėm gamintis sau visokias ūkio gėrybes?

Pirmiausia, turime tam žmonių darbą: jų rankų ir galvos darbą. Tam tikras darbo kiekis padaromas turint tam tikrą suaugusiųjų žmonių skaičių, tam tikrą darbo dienų skaičių per metus, tam tikrą darbo laiką per dieną ir tam tikrą atsidėjimą darbui. Šis kiekis gali būti padidintas, bet labai nedaug. Anksčiau ar vėliau ir darbo laiko ir paties darbingumo didinimas, be pavojaus patrūkti, taps tiesiog nebegalimas. Čia tai ir susiduriame su pirmąja riba arba kliūtimi, kuri pasireiškia aprūpinant žmones vartojamomis gėrybėmis.

Toliau eina gamtos turtai: ariamieji laukai, girios, kasyklos ir t. t. Gamtos turtai taip pat reikalingi

gamybai, kaip ir žmogaus darbas. Tačiau ir gamtos dosnumas taip pat turi savo ribas, kaip tai galima pastebėti arčiau į tai įsižiūrėjus. Jos našumo didinimas žmonių pastangomis irgi nėra beribis. Lietuvoje turime aprėžtą ir dirvų kiekį, ir gerų girių kiekį ir t. t. Pirmiausia imama į darbą tai, kas tinkamiausia. Imant į darbą blogesnius gamtos turtus — gaunamos ir atitinkamai menkesnės išdavos, Tad ir čia užtinkame vėl tam tikra ribą — kliūtį, kuri aprėžia gamybos galimumus.

Yra tokia apysaka, kurioj aprašoma, kaip vienas, išsigelbėjęs iš nuskendusio laivo, jūreivis Robinzonas Kruzė, apsigyvenęs baltųjų žmonių negyvenamoj saloj. Jis ten turėjęs plikomis rankomis pradėti naudoti gamtos turtus. Ir jis pirmiausia griebęsis gamintis reikalingiausių sau paprastų įrankių: lanką ir strėles, akmeninį kirvį ir tinklą. Jam išėję nemaža laiko, kol visa tai sau jis pasigaminęs. Užtat pasigaminus jam tuos įrankius, jau daug mažiau reikėję jam padėti darbo maistui įsigyti.

Mums šiandieną, tuos paprastuosius Robinzono įrankius atstoja daugybė įvairių daiktų: fabrikai, mašinos, įrankiai, gyvuliai, prekių sandėliai. Visa tai ekonomikoje priimta vadinti bendru daiktinio (realinio) kapitalo vardu. Daiktinis kapitalas sudaro tolimesnę reikalingų gamybos priemonių rūšį greta darbo ir gamtos turtų.

Bet ir daiktinis kapitalas yra aprėžtas tam tikrų skaičiumi fabrikų, mašinų, įrankių, gyvulių, prekių sandelių ir t. t. Laikui bėgant jis gali būti didinamas,

bet per akimirksnį jo labai nepadauginsi. Daiktinio kapitalo didinimas reikalauja betgi pavesti jam dabartinių vartojimo gėrybių dalį. Bitės negalėtų daryti korių, jei jos per dienas tik medų pievose čiulptų. Jei žmonės nori turėti daugiau fabrikų, mašinų, įrankių ir t. t., tai jie turi atsisakyti nuo tam tikros jau turimųjų gėrybių vartojimo dalies. Darbas, gamtos turtai, mašinos ir t. t., kurios turėtų tarnauti vartojimui, eina naujojo daiktinio kapitalo gamybai.

Ketvirtąja ir paskutiniąja gamybos sąlygų rūšimi galima apimti darbo techniką, ūkio gyvenimo organizaciją, nuosavybės teisių sąlygas, teisėtumą ir panašius dalykus. Sukurus tinkamesnę tautos ūkio organizaciją, geresnę darbo techniką — gamyba, be abejojimo, turės eiti patogesnia vaga. Tokie gamybos sąlygų pakeitimai duoda vis vilčių sudaryti žmonijai laimingesnę ateitį. Vieni antai sako: pakeisk nuosavybės teises taip, kad valstybė perimtų svarbiausiąsias gamybos priemones, tai žmonėms išviso bus geriau gyventi, kaip ligi šiol. Tačiau labai tenka abejoti, kad staigus visuomenės pertvarkymas galėtų sudaryti daugumai žmonių laimingesnes gyvenimo sąlygas. Greitu laiku pakeisti gamybos sąlygas, apie kurias čia kalbame, nėra jokio galimumo.

Taigi visur yra ribos, kurios gali būti pakeistos tik ligi tam tikro laipsnio. Pati gi gamyba remiasi tam tikromis gamybos priemonėmis. Jos arba visiškai ar tik labai iš lėto tegali būti dauginamos. Gamyba remiasi sąlygomis, kurių mes negalime greitai pakeisti. Todėl neįmanomas yra dalykas, kad mūsų žemė šiandieną ar rytoj taptų pasakų šalimi, kur

kepti karveliai kristų alkaniems į burnas, ir kur kiekvienas noras būtų tuojau įvykinamas.

Gauti turimomis gamybos priemonėmis, kiek galint, didesnias išdavas yra pagrindinis žmonių ūkio pradas. Jei jau gamybos galimybės yra apribotos, tai aišku, kad mums tik reikia stengtis tose galimybėse daryti visa, kas geriausia. Tai ir yra iš tikrųjų vadovaujamoji visos ekonomikos arba ūkio mokslo mintis. Jei sakome, kad kuri nors įmonė „vedama ekonomiškai", tai manome, kad tos įmonės vadovybė sugeba geriausiu būdu išnaudoti jėgas, kurias jį turi. Vadinasi, kiekvienas darbininkas yra ten pastatytas į tokią vietą, kur jis daugiausiai ir naudingiausiai gali dirbti; kad mašinų pagelba ten taip sutvarkyta, kad ji daugiausia gali padėti žmogaus darbui. Panašiu būdu ir visi gyventojai kurio nors krašto stengiasi gauti, kiek galint, didesnių išdavų iš turimų gamybos priemonių. Tai daroma jau tai tinkamu darbo parinkimu, jau tai geresniu gamtos turtų išnaudojimu; jau tai tikslingesniu daiktinio kapitalo suvartojimu — tikslingiau įtaisytais fabrikais, mašinomis, transporto priemonėmis ir t. t.

Ekonomikos mokslo uždavinys yra: gauti žinių apie žmonių bendravimą ūkiškajame veikime.

Vaikas, kuriam kas padovanojo mechaniškąjį žaislelį, devyniais atvejais iš dešimties, nori jį išardyti ir pasižiūrėti kaip jis viduje sutaisytas. Jis nori pažinti mechanizmo sudarymą ir jo eigą.

Panašių norų turi ir suaugusieji. Jie taip pat nori suprasti ūkio mechanizmą, vadinasi, nori pažinti kaip

atskiros tautos kita su kita bendrauja dirbdamos savo ūkio gerovei. Iš to noro ir atsirado tautos ūkio arba ekonomikos mokslas. Yra tai mokslas apie dėsnius, kurie tvarko bendrąjį gamybos priemonių darbą, tvarko jį taip, kad iš jo būtų galima gauti kuo daugiausia naudos.

Visai teisingai galime tvirtinti, kad šis mokslas tyrinėja tik pačias svarbiąsias jėgas, kurios pasireiškia kasdieniėje ekonominių įvykių maišatyje. Bet tai matome ne tik ekonomikoje. Daugelis naujųjų šalių atradėjų irgi tenkinasi tik tuo, kad parsiveža iš jų užtiktų neaprėpiamų šalių tik žemėlapį, kur sužymėti svarbiausieji žemėvaizdžio bruožai, aukščiausieji kalnagubriai, didžiausiosios upės su apytikria jų linkme. Ekonomikos mokslas savo medžiagos atžvilgiu yra tokioje pat būklėje. Nežiūrint į tai, jis pasako žmonėms nemaža tiesos.

Savybės ūkis ir mainų ūkis. Senovės laikais lietuvio ūkininko ūkis nepriklausė niekam. Jis sudarė mažą uždarą valstybėlę. Jame ūkininkas pats sėjo ir valė javus, pats verpė ir audė savo ūkio reikalams. Atsiskaitymų pinigais nebuvo. Ir iš viso pinigai beveik nebuvo vartojami.

Dabartiniame ūkio gyvenime jau yra įsigalėję laisvi produktų mainai. Tie mainai daromi tarpininkaujant pinigams. Visi mes parduodame gamybos priemones: proto ir rankų darbininkas parduoda savo darbą, žemės savininkas parduoda savo dirvų ir girių produktingumą, daiktinio kapitalo savininkas—fabrikų, mašinų ir kitus patarnavimus. Pardavę savo gamybos priemones už pinigus—mes tuojau perkamės maisto, drabužių ir panašių dalykų. Trumpai kalbant, perkamės visa tai, kas mums reikalinga norint patogiau gyventi. Kadangi pinigai yra tik

tarpininkas tokiuose mainuose, tai iš tikrųjų tenka kalbėti tik apie didžiulius mūsų žinioje turimų gamybos priemonių mainus į pagamintąsias prekes; tuose mainuose gėrybių apyvarta vyksta atsiskaitant tam tikromis kainomis.

Ekonomika žymia dalimi aiškina kainų susidarymo dėsnius. Mes gyvename ne iš prekių kainų, bet iš pačių prekių. Vis dėlto ekonomistams daugiausia rūpi kainų susidarymas. Gamybos priemonės ir prekės lyginamos pagal jų kainas, o ne pagal jų sudėtį. Kas sunkesnis, sako senovės mįslė: 1 svaras geležies ar 1 svaras vatos? Žmonės paprastai supainioja „sunkiau“ su „daugiau“ ir atsako: 1 svaras vatos daug daugiau, kaip 1 svaras geležies. Sakoma taip dėl to, kadangi vata daug brangesnė, kaip geležis. Kainos sudaro ūkiškąjį tikrumą prieš medžiaginę tikrumą. Jos sudaro tam tikrą pasaulį, kuriame jungiamieji siūlai eina nuo medžiaginio pasaulio, nuo gamybos priemonių, į prekes. Tenka tad išaiškinti, kaip tie siūlai eina, kaip santykiauja gamybos priemonės ir prekes atsižvelgiant į jų kainas. Kainų susidarymo išaiškinimas sudaro svarbiausiąjį ekonomikos mokslo uždavinį.

2. Gamybos eiga.

Gamta duoda vieną vienintelį naudingą dalyką. Visa kita žmogus turi pats pasigaminti savo darbu. Tasai dalykas, be kurio niekas negalėtų gyventi, yra vadinamasis oro deguonis. Gamta duoda mums jo pakankamai. Su vandeniu jau kitas dalykas. Antai, miestuose, tam, kad kiekvienas gautų jo tiek, kiek jam reikalinga, tenka daryti brangiai apseinančius vandentiekius. Bet ir sodžiuje yra vietų, kur norint gauti vandenį, ypač sausros metu tenka daryti nemaža kelio.

Visus kitus žmogui reikalingus daiktus tenka jam išgauti iš gamtos savo paties darbu, nekartą net labai sunkiu darbu. Savo minties ir rankų darbo padedamas, žmogus stengiasi išnaudoti diena iš dienos atsinaujinančias gamtos jėgas — dirvos, vandens, vėjo, amžių amžiais sukrautų mineralinių turtų žemės gelmėse. Visa tai ir vadiname gamyba.

Gamyboje žmogus turi daugybę padėjėjų. Tačiau juos galime padalinti į tam tikras dideles rūšis. Paėmę kurį nors daiktą pasekime mintimi ligi jo pradžios, lyg tai būtų ūpė

žemėlapyje, kurios pradžią norėtume susekti. Paimkime, antai, duonos riekę. Duonos krautuvė pardavė duoną, kepėjas iškepė, malūnas sumalė miltus, ūkininkas pagamino javus. Tai yra, nelyginant, svarbiausioji tekmė, į kurią įbėga daugelis upelių su juose įtaisytais vandens ratais. Mielės ir pienas duonoje irgi turi savo istoriją. Kepėjo krosnis pagaminta fabriko, taip pat ir jo įrankiai. Galiausiai, ir ūkininko mašinos bei įrankiai.

Beveik neapžvelgiamą daugybę naudingų patarnavimų galima padalinti į tam tikras rūšis—„gamybos veiksnius", kaip juos vadina ekonomistai. Pirmiausia, pačių žmonių patarnavimai—jų proto ir raumenų darbas! Juos nesunku išskirti į atskirą rūšį. Taip pat nesunku išskirti ir antrąjį rūšį: gamtos patarnavimus—dirvų derlingumą, vėjų jėgą malūnams, vandens puolimo jėgą turbinoms, akmens, anglių ir geležies kasyklų turtus ir daugelį kitų. Trečiąją rūšį sudaro „daiktinis kapitalas" — mašinos bei įrankiai ir daug ko kita, būtent, visos padedamosios priemonės, kurias žmogus pats pasigamina, ir kurios padeda jo raumenims arba kitu kuriuo būdu jam patarnauja.

Į šias tris rūšis galime suvesti visus patarnavimus, kurie yra reikalingi gamybai: — ar tai būtų duona ar bet kuris kitas produktas. Bet, yra ir dar kai kas,ko į šias tris rūšis negalima įtraukti. Tai yra pati technika, darbo būdai, visuomenės susitvarkymas tam ar kitam darbui atlikti. Čia tenka turėti galvoje, taip sakant, pačią gamybos dvasią ir sielą, neapčiuopiamą ir neprieinamą dalyką, kuris griežtai skiriasi nuo medžiaginio darbo, nuo gamtos turtų ir nuo daiktinio kapitalo patarnavimų.

Gamtos turtų vieta gamyboje. Pirmiausia žmogus, pradėdamas gamybą, reikalauja sau iš gamtos žemės sklypo — sėti javams ir apsigyventi. Labai svarbus gamybai ir pats gamtos veikimas. Gamta augina medžius ir žoles. Jos veikimas pakeičia žmogaus raumenų darbą vandens ir vėjo jėgomis, nekalbant jau apie daugelį kitų gamtos jėgų rūšių. Ji, kaip burtininkė, suartina augimo jėgas, kurios kas metai vėl iš naujo atsiranda. Taip pat vanduo ir vėjas eina vis amžinuoju ratu. Gamtos dovanas taip pat sudaro rūdos, akmens anglių, žemės alyvų ir daugelis kitų svarbių gamtos medžiagų, kurių kasdien gauna žmogus ir greičiau ar lėčiau suvartoja.

Žmogaus darbas. Priprasta skirti žmogaus rankų ir galvos darbas. Betgi ir rankpelniui tenka įtempti smegenys, o proto darbininkas neapsieina be raumenų pagalbos.

Skiriamas taip pat vadinamasis kvalifikuotas (rinktinis) darbas nuo automatiškojo. Yra ir dar daugybė kitų skirtumų. Darbo intensyvumas (spartumas) — nevienodas ir pas atskirus žmones ir atskiras tautas. Vidurinės ir žiemių Europos kraštų tautose darbingumas yra žmonėms įgimtas. Karštos pietų saulės šalyse dažnai tik vargas spiria žmones dirbti. Dažnai atsitinka, kad keliauninkas, pasišaukęs italą nešiką, gauna iš jo atsakymą: „Ačiu, aš jau papusryčiavęs“. Vadinas, jis šiai dienai jau apsirūpinęs ir todėl jam tingu dirbti ir uždirbti. Pietų kraštų žmonės pasižymi mat savo tingumu. Dėlto šiaurės kraštų žmonės visur yra laikomi geresniais ir labiau pageidaujamais darbininkais, ne kaip pietiečiai.

Daiktinio kapitalo vieta gamyboje. Žemės sklypas, ant kurio pastatytas fabrikas, žinoma, yra gamtos dalelė, grynas gamtos turtas. Priešingai, fabriko trobesiai, mašinos, inventorius ir kit. — sudaro žmogaus darbo ir gamtos turtų sujungimą. Tai ir vadinama daiktiniu kapitalu.

Paimkime visus Lietuvos trobesius, mašinas, geležinkelius, įrankius, sandėlius bei atsargą pusiau pagamintų ir pagamintų prekių; žodžiu, paimkime viską, kas jau kartą pagaminta ir dabar jau skirta tarnauti naujajai gamybai. Tai visa ir bus mūsų šalies daiktinis kapitalas. Nesunku suprasti, kad daugumas miestų žutų iš bado ir šalčio, jei mūsų daiktinis kapitalas kuriuo nors būdu išnyktų. Visas mūsų gamybos būdas remiasi tuo dėsniu, kad, prieš pradedant gaminti vartojamąsias gėrybes, reikia atlikti didesnis ar mažesnis pasiruošimas, kuris kartais truksta net dešimtmečius. Kokius didelius pavyzdžiui, įtaisymus reikia atlikti, ligi pradės veikti nauja medvilnių audykla! Bet jau atlikus paruošiamuosius darbus —jie gausiai atpildo padėtąsias pastangas. Ir tai sudaro daiktinio kapitalo paslaptį.

Technika ir organizacija. Visi techniškieji išradimai padaryti per tūkstančius metų, ir technikos organizacija — yra gamybos dvasia ir siela. Tačiau garo mašinų ar kitų motorų išradimo idėja pati viena dar negalėtų varyti fabrikų įtaisymų ar laivų. Idėja turi būti pirma įvilkta į geležį ir plieną, ir tik tada pradeda sukti ratus.

Tinkamas darbo padalinimas labai padidina gamybos priemonių veiklumą. Paprasčiausias ūkininkas savo gyvenimui reikalauja trijų gamybos veiksnių; gamtos turtų, darbo ir daiktinio kapitalo. Prisiminkime tik

tą, jau minėtąjį, Robinzoną Kruzę, jo salą, jo darbą, jo įrankius. Atskiras betgi žmogus, kuris turėtų viską pats sau gamintis, toli nenueitų. Stebuklingai sustiprina darbo padalinimas, gaminamąsias jėgas, kurių turi visuomenė. Šį paslaptingąjį padėjėją matome jau ir gyvulių gyvenime. Avilyje vienos bitės gamina korius, kitos renka medų, dar kitos, kaip gyvi ventiliatoriai, tupi ant laktų. Ir dėl to, kad kiekviena bitė be paliovos atlieka tą patį darbą, jų darbas yra našesnis. Atskira bitė vargu bau labiau tiktų vienam darbui, kaip kitam. Žmonės dar ir dėl to gali daug turėti naudos iš darbo pasidalinimo, kad jų gabumai ir palinkimai yra labai įvairūs. Vieni yra gabūs knygoms rašyti, kiti — laukui arti, kiti—net paprasčiausiomis priemonėmis gaminti meniškuosius dalykus. Deja, gyvenime nėra tokių laimingų sąlygų, kad kiekvienas žmogus galėtų dirbti tai, būtent, kas geriausiai jam tiktų pagal jo gabumus. Nežiūrint į tai, vis dėlto pastebimas tam tikras siekimas skirstytis profesijomis, pagal žmonių darbo gabumus. Ir jei kiekvienas darytų tai, kam jis labiausiai tikęs, tai jo darbo išdavos būtų labai didelės ir jo paties ir visos visuomenės naudai. Ir tai, kad stambiosios įmonės pagamina geresnių gaminių, kaip smulkiosios, tai žymia dalimi išeina iš to, kad jos turi daugiau galimumų geriau suskirstyti darbą ir vaisingiau naudoti daiktinį kapitalą.

Bendrajame darbe atskirieji gamtos veiksniai gali viską sugadinti, jei padarys konors „per daug“ arba „per maža“.

Sakysime, fabrike kiekvieną atskirą mašiną prižiūri vienas darbininkas. Mašina dirba kuopuikiausiai. Jei tas pats darbininkas gautų prižiūrėti

kelias mašinas — visas darbas eitų blogiau arba visiškai neitų. Pastačius gi prie kiekvienos mašinos po du darbininku, be naudos pražūtų tik dviguba darbo jėga.

Tą pat matome ir visose gamybos srityse. Jei tam tikros rūšies gamybos priemonės vis daugiau prideda prie nekintamojo kitų priemonių kiekio, tai ji vis mažiau ir mažiau turi paramos iš kitų priemonių. Jei ūkininkas į kiekvieną savo žemės sklypelį įdės penkis kartus tiek darbo, kaip pirmiau dėdavo, jis negaus penkis kart didesnio derliaus, kaip pirmiau kad gaudavo. Žemė vis blogiau ir blogiau apmokės iš naujo įdedamą į ją darbo kiekį. Tasai gamtos įstatymas, vadinamas „mažėjančių žemės išdavų įstatymu", turi labai didelės reikšmės aprūpinant žmoniją maisto priemonėmis ir kitomis gyvenimo gėrybėmis. Kiekvienas naujas žmogus reiškia, žinoma, dvi rankas; bet su vienom dviem ramkom nieko neveiksi: — reikalingi dar ir gamtos turtai.

Gamyba mūsų laikais varoma specijalizuotose įmonėse, kurios gauna įvairių rūšių gamybos priemonių ir ir su jų pagelba kurkas lengviau aprūpina prekyvietę.

Jau buvo sakyta, kad senaisiais laikais žmonės ūkininkavo ekonomiškai savarankiškuose mažesniuose ar didesniuose ūkiuose. Tų ūkių dalyviai — šeimyna—gamindavosi patys viską, kas buvo jiems reikalinga.

Dabar matome ką kita. Pasidairę dabartiniame ūkio gyvenime, pamatysime daugybę didelių ir mažų verslamonių, kurios gamina vieną ar kelis specijalinius dalykus ir parduoda juos žinomiems ir nežinomiems pirkėjams; patiekia juos, taip sakant, į pre-

kyvietę. Ūkininko ūkis, esąs netoli miesto, tiekia maisto produktų šimtams miestelėnų. Batų fabrikas gamina batus tūkstančiams asmenų. Didieji laikraščiai aprūpina šimtus tūkstančių skaitytojų žiniomis apie tai, kas dedasi visame pasaulyje.

Tačiau šiandieninės mūsų verslamonės, ir pačios yra pirkėjos. Tikriau sakant, jos yra gamybos priemonių pirkėjos. Jos perka darbą, kai samdosi darbininkus; jos perka žaliavas ir kūrą; jos nuomoja žemės sklypus ir trobesius ir t. t. Verslamonės ir pačios gali turėti gamtos turtų ir reikalingo daiktinio kapitalo. Tačiau vis viena jos yra šalies gamybos priemonių susijungimo punktai. Kiekviena verslamonė apima tam tikrą gamtos turtų, darbo ir daiktinio kapitalo kiekį. Sudėjus į krūvą visų šakų verslamones, imant produktingąsias valstybės ir savivaldybių įmones, gausime tautos ūkio gamybos priemonių visumą.

Verslamoninkas (biznierius, fabrikantas, pirklys) nustato verslamonės gamybos linkmę. Gamybos veiksnių sujungimas į vienetus, vadinasi, verslamonių steigimas — pavestas laisvai ūkininkaujančių žmonių sumanumui (inicijatyvai). Tik ne kiekvienas drįsta to imtis. Tam reikalinga ne mažo pasiryžymo. Tenka mat turėti galvoje ateities netikrumas, jos nepastovumas. Dabartinis kiekvieno žmogaus ateities prekyvietės vertinimas pareina nuo to: ar tos gėrybės, kurias kas nors imasi gaminti, bus jo parduotos su pelnu ar gal su nuostoliu. Tas, kuris tam ryžtasi, vadinasi verslamoninku. Jis yra daugiau, kaip verslamonės vedėjas. Jis duoda gamybai linkmę ir tuo nustato tautos ūkio ateities aprūpinimą. Jei jo spėliojimai

(kalkuliacija) buvo teisingi,—jam bus atlyginta pelnu parduodant jo produktus. Jei jie buvo klaidingi—verslamonė turės žlugti. Bent jau ilgesnį laiką dirbanti su nuostoliais verslamonė negali gyventi.

Gamyba apima ne tik prekių gamybą, bet taip pat ir prekybą. Kad javų sėjimas ir laivų statymas yra gamyba, su tuo sutiks kiekienas. Tačiau daugeliui gali atrodyti, kad antai prekybai jos pavadinimas gamyba—netinka. Daugelio net manoma, kad prekyba yra nereikalingas įsiterpimas tarp gamintojo ir vartotojo, kad ji vartotoją tik išnaudojanti, iš jo pelnosi. Ištikrųjų betgi priimti prekes ir laikyti jas parengtas pirkėjams,—yra būtinas gamybos veiksnys. Prie gamybos tenka taip pat priskirti ir asmeniškus patarnavimus, antai, valdininkų, teisininkų, gydytojų, rašytojų ir kitų. Nereikia dar užmiršti, kad daug produktingo darbo atlieka namie moterys — šeimininkės ir tarnaitės: virimą, mezgimą, plovimą, ir kitus. Visa tai irgi yra gamyba. Tegu tad mūsų šeimininkės žino, kad ir jos yra gamintojos.

Yra daugybė būdų suvartoti turimas gamybos priemones, bet tai, kas turi būti gaminama, nustato galų gale kainų susidarymas. Tyrinėjome čia įvairių gamybos veiksnių sąveiksmą gamyboje, jų svarbiausiąsias ypatybes. Bet ligi šiol mes svarstėme gamybą, taip sakant, techniškai, imdami esamos gamybos priemones kiek jos gali būti suvartojamos įvairiems tikslams, pavyzdžiui, Babelio bokštams statyti, adatoms gaminti ar rožėms auginti. Tad kodėl mes nestatome Babelio bokštų? Kodėl mes metai iš metų gaminame apytikriai tą patį kviečių kiekį, runkelių, ba-

tų? Tik dėl to, kad maždaug vis vienodi yra tų gėrybių pareikalavimai ir kad neatsiranda žmonių, kurie reikalautų Babelio bokštų. Tuo būdu mes esame priėję prie pajamų ir perkamosios jėgos, prie kainų ir jų susidarymo klausimų. Čia mes ieškosime ir galutino gamybos klausimo išsprendimo. To uždavinio sieksime kitame skyriuje.

3. Kainų susidarymas.

Kainų susidarymas yra tvarkomoji ir jungiamoji gamybą ir vartojimą jėga. Ligi šiol, nagrinėdami žmogaus vartojamąsias reikmenes, radome, kad iš jų išeina visas ūkiškasis žmogaus veikimas. Toliau susipažinome su gamyba ir įvairiomis gamybos priemonėmis. Dabar prieiname prie klausimo, kas, būtent, spiria gamybą tiekti vartojimui reikalingų prekių, nors ir nėra centrinės tautos ūkio įstaigos, kuri išskaičiuotų, kurių prekių reikalauja visuomenė. Tokiame tautos ūkyje, kaip lietuvių, nėra vienos ūkio vadovybės, kuri savo nuožiūra tvarkytų visą gamybą. Priešingai, matome, kad gamybą tvarko pas mus daugelis atskirų verslamonininkų. Kaip gi tad, iš to viso nesusidaro maišatis, ūkiškoji suirutė? Kas gi per nematomoji ranka vis dėlto tvarko mūsų gamybą?

Atsakome: tą jėgą sudaro kainų susidarymas. Tai yra savotiška, neasmeniška jėga. Ji veikia savais, iš dalies painiais ar nevisiškai įmanomais, dėsniais.

Paprasčiausi mėginimai išaiškinti kainos esmę gali būti teisa, bet niekados nesudaro visos tiesos. Jau iš mažumės kiek-

vienas pradeda klausinėti: kodėl vienos prekės daugiau, kitos mažiau kaštuoja. Nelengva aiškiai į tai atsakyti. Net ir tiems, kurie jau yra pagyvenę ir, pelnydamiesi sau duoną, daugiau ar mažiau yra susipažinę su kainų susidarymu, ir tiems nelengva yra pažinti k a i n o s e s m ę.

Dauguma visiškai negalvoja, kas tai per dalykas yra toji k a i n a, dėl ko ji tam dalykui yra tokia, o kitam — kitokia; dėlko ji tam pačiam dalykui pernai buvo tokia, o šie metai kitokia: didesnė ar mažesnė. Kiti mėgina tai visaip, savaip aiškinti, bet tai jiems nesiseka. Gal nuostabu atrodyti, bet reikia pripažinti, kad čia nepadeda net ir gilus biznio pažinimas ir praktikos patyrimas. Sąryšis tarp prekių judėjimo ir kainų yra tikrai labai painus.

Todėl visai tikslu buvo sustoti ties paprastais mėginimais aiškinti kainas, nors jie atrodytų ir gana neaiškūs ir nepilni. Čia turi, kiek galima arčiau, susieiti praktikas su teoretiku.

D ė s n i s, k a d k a i n a s n u s t a t o p a s i ū l a i i r p a k l a u s a i, d a u g m u m s n e p a d e d a. Paprastai, kalbant apie kainas ir kainų pasikeitimus, sakoma: galų gale kiekviena prekių kaina pareina nuo atitinkamos prekių rūšies p a s i ū l ų i r p a k l a u s ų. Bet tai arba nieko arba labai mažai tepasako apie tikruosius kainų susidarymo dėsnius. Pirmiausia atrodo, lyg galima būtų, kiekvienos prekės kainą atskirai paėmus, išvesti ją iš pasiūlų ir paklausų, iš tam tikro santykio tarp gamintojų siūlymo ir vartotojų pareikalavimo.

Jei vieną gražią dieną Baltijos uostuose atsiranda šviežių silkių perteklius, tai silkių kainos krinta. Argi to įvykio negalima išaiškinti vienu nurodymu į staigų pasiūlų padidėjimą? Jei žiema esti šalta, tai pakyla kuro paklausas ir malkų kainos kyla. Ar tuomet malkų kainos nepareina nuo visuotinojo šiltų butų reikalavimo ir miškų savininkų noro ar galėjimo malkas gabenti iš miškų? Ne, ir pirmuoju ir antruoju atveju klausimas neliečia pagrindą, kalba tik apie vieną prekę ir specijalines jos prekyvietės sąlygas. Bet negalima vienos ar kitos prekės išskirti iš bendrojo kainų susidarymo ir tik ją vieną tyrinėti. Prekyvietę sudaro ne atskiros prekės, kurios neturėtų tarp savęs jokio ryšio. Šiuo atveju, visumą sudaro ne tik dalių suma, bet kažkas daugiau.

Kad kainos šitokių produktų, kaip antai, sviestas ir sūris, duona ir mėsa, — turi kažką bendra — nesunku suprasti. Sviestas ir sūris varžos vienas su antru dėl pieno atsargos, skiriamos pirmajai ar antrajai prekei gaminti. Duona ir mėsa varžosi vėl ligi tam tikro laipsnio atskirose šeimose.

Bet ne tik gimininges prekės turi įtakos į viena antros kainų susidarymą. Visos prekės varžosi tarpusavy ir dėl gamybos galimumų ir dėl vartotojų paklausų. Todėl visų prekių kainos yra tarpusavy surištos. Ir silkių kainos ir malkų kainos, nors tai gali atrodyti ir keista, turi tarp savęs bendrumo. Darbas reikalingas ir silkėms jūroje gaudyti ir malkoms girioje gaminti.

Kainų susidarymas tam tikru būdu rūpinasi tuo, kad, pavyzdžiui, žuvų gaudymas ne perdaug pritrauktų darbo rankų, o malkų gamyba nę per maža. Paprastas dienos darbas ilgainiui turi būti vienodai apmokamas visuose versluose.

Mes, vartotojai, turime įvairiausių norų, kaip įvairūs yra mūsų palinkimai bei skonis. Vieni mėgsta tokį, kiti kitokį maistą, gražesnius ar menkesnius drabužius; vienas labiau mėgsta knygas, kitas papuošalus ir t. t. Savaime suprantamas dalykas, kad visi tie mūsų norai tuo ar kitu būdu veikia kainų susidarymą. Bet ir tai dar nėra atsakas į klausimą: kaip pasiskirsto gamybos veiksniai veikiant kainų susidarymą pagal pageidaujamąsias gamybos šakas.

Dėsnis, kad pagamintųjų prekių kainas nustato gamybos kaštai, padeda mums, tačiau nedaug. Žmogus, stovįs verslamonės pryšakyje, antai, batų fabrikantas, randa prekyvietėje tam tikras žaliavos kainas, darbo algas, palūkanų procentus ir t. t. Jis turi stengtis tų kainų neprašokti ar dar jas mažinti. Vienam tai pavyksta geriau, kitam blogiau.

Verslamonininko fabrikanto nuomone, pagamintųjų prekių kainas pirmiausia nustato gamybos kaštai, ir, pirmoje eilėje, darbas. Fabrikantas nurodo pavyzdį: jei pijaninas brangesnis, kai medinė skrynia, tai ar ne delto, kad pijanino pagaminimas reikalauja daugiau ir geresnio medžio, daugiau darbo ir daugiau įrankių, negu viso to reikalauja medinės skrynios pagaminimas? Be abejojimo, šitame atsakyme yra tiesos. Betgi ir šitokis atsakymas visos tiesos vis dėlto nepasako.

Viskas būtų labai gera ir gražu, jei mes teturėtume reikalo su vienu vienintėliu gamybos veiksniu, antai, darbu. Jei taip būtų, tai prekių kainas nustatytų tik darbo kiekis, įdėtas tai prekei pagaminti. Daiktas, kuris kaštavo 90 darbo valandų, būtų tris kartus brangesnis, kaip daiktas, kuris tekaštavo 30 darbo

valandų. Taigi ligi tam tikro laipsnio galima sakyti, kad prekės prekyvietėje esti brangesnės pagal darbą, kuris į jas įdėtas. Jei šešiametis kūdikis klausia: kodėl pijaninas kaštavo 2000 litų, o skrynia 100 litų,—tai lengviausia, tur būt, atsakyti, kad pijaninui pagaminti dvidešimts kartų daugiau reikėjo darbo, kaip skryniai. Bet šitokis atsakymas nėra visiškai teisingas. Juk čia turi reikšmės ir tai, kad pijaninui gaminti, o ne skryniai, reikėjo brangaus reto medžio, daugelio įvairių įrankių ir mašinų.

Čia mes susiduriame vėl su nauju dalyku, Naujoviškajame stambiajame malūne mašinos daro viską, o žmogaus darbas—labai maža. Skaldant akmenis beveik viskas atliekama žmogaus rankom. Miltus sudaro žaliava ir mašinų darbas; grindinio akmenis — žaliava ir žmogaus darbas. Kaipgi sulyginti tuos įvairius gamybos veiksnius Kuris iš produktų turi būti brangesnis: ar tas, kuris reikalauja 10 darbo valandų ir daug mašinos darbo; ar tas, kuris paima 100 darbo valandų, bet labai maža mašinos darbo, vadinas, daiktinio kapitalo?

Atsakyti į tokį klausimą, tiesą pasakius, nėra lengva. Pabandykime atsakyti taip: gamybos veiksniai be vienas antro negali apsieiti, malūno mašinos kviečiasi sau į pagelbą darbininkus, taip pat kaip ir darbininkai yra reikalingi mašinų pagelbos. Suprantamas dalykas, pigiausias yra tasai tokio bendro darbo dalyvių, kuris uoliausiai ir baimingiausiai ieško sau kito bendradarbio ir kuris, atsiskaitant už atliktą darbą, menkiausiai gauna.

Taip apytikriai turi nusistatyti mainų santykiai tarp įvairių gamybos veiksnių, arba tarp begalinės daugybės priemonių rūšių gamybos, kurios slepiasi

už žemės bei dirvos, darbo ir daiktinio kapitalo sąvokų. Kai gamybos veiksniai jau pasirodė ir savo jėgas išbandė, kai kapitalas pastebėjo, kaip jis yra būtinas darbui, o darbas pamatė, kiek kapitalo varžosi, kad tik gautų jo pagelbos; kai žemė taip pat palygino savo stiprumą su darbu ir kapitalu, tai tada iš tos pusės, būtent, jau gamybos veiksnių iš pusės — prekių kainos esti nustatytos.

Gamybos technika taria savo žodį ir kainų susidaryme. Aukščiau mes matėme, kad kainoms susidaryti iš vienos pusės turi tam tikros reikšmės vartotojų pagamintųjų prekių paklausai, o iš antros pusės stiprumo santykiai tarp įvairių gamybos veiksnių. Bet tai yra ne vienintėlės įtakos. Ligi šiol kalbėjome apie gamybos veiksnius, apie žemę bei dirvą, apie darbą ir daiktinį kapitalą, bet ne apie pačią gamybos techniką. Šioji taip pat turi tam tikros įtakos. Juk ji nustato kurių gamybos priemonių reikia imtis tam ar kitam produktui gaminti. Negalima kviečių sėti ant uolų, taip pat negalima paprastą molio gabalą paversti brangaus porceliano lėkšte. Technikos dėsniai pasakys mums, kad kviečių tona reikalauja tiek ir tiek dirvos, žmogaus darbo ir tam tikrų įrankių, arba kad porceliano lėkštės gamyba reikalauja tiek ir tiek žaliavos, kūro, žmogaus ir mašinų darbo. Žinoma, gali būti, kad tie santykiai nevisada ir nevisiškai būna tikslūs. Jungtinėse Valstybėse, antai, yra labai daug laukų. Ten kviečių derlių, gauna ne įdėdami tiek daug darbo ir kapitalo, kaip pas mus Europos šalyse. Vienoje porceliano fabrikoje vartoja, gal būt, daugiau mašinų ir mažiau rankų darbo, kaip kitoje. Bet, nežiūrint į tai, kiekviename techniško išsirutu-

liojimo laipsnyje reikalingas darbo ir daiktinio kapitalo kiekis yra apytikriai tas pats. Jis taip pat turi tam tikros reikšmės kainoms susidaryti.

Taip tad, vartotojų norai pasako, kas turi būti daroma; gamybos priemonių kiekis pasako, kiek galima gaminti; gamybos technika vėl gi pasako, kaip tai reikia gaminti.

Jei technika sako, kad tam tikrai prekei gaminti reikalinga daug retų gamybos priemonių, tai tuo pačiu ji pasako, kad toji prekė santykiniai turės būti brangi. Jei chemikas nori turėti indą, kuris nebijotų jokių rūkščių, tai jis privalo pasigaminti jį sau iš platinos, kaip tai mums sako technika. O kadangi platina yra labai brangi medžiaga — tai, aišku, kad už pagamintą iš jos prekę reikės mokėti ir labai aukštą kainą.

Įvairūs kainų susidarymo veiksniai gali būti keičiami vienas antru. Tai, ką jau pasakėme dėl veikiančių gamyboje ir kainų susidaryme jėgų, dar toli gražu nėra viskas. Reikia dar, kad kalbamosios jėgos ne atskirai veiktų, bet veiktų vieną antrą ir keistųsi tam tikru santykiu. Ši savitarpio įtaka yra, gal būt, sunkiausiai suprantama. Atrodo, lyg kad kainų susidaryme nebūtų jokio tikrumo, savarankiškos priežasties, jokios pradžios ir galo. Tam tikra prasme galime pasakyti, kad taip ir yra: — nėra nė pradžios, nė galo. Bet, nežiūrint į tai, tam tikra jėgų pusiausvyra vis dėlto yra. Toji pusiausvyra stengiasi išsilaikyti, nors atskiros jėgos varžosi tarp savęs, veikia vieną antrą. Iš tos kovos ir atsiranda tų gamybos veiksnių ir pagamintųjų prekių kainos.

Kaip pasikeitimai veikia vartotojų norus. Jei žmonės užsimanytų valgyti daugiau daržovių ir mažiau mėsos — tai būtų labai išmintingas valgio pakeitimas. Bet kas tada atsitiktų su daržovių ir mėsos kainomis? Atsakysite: daržovės pabrangs, mėsa atpigs. Kažin. Labai galimas dalykas, kad būtų visai atvirkščiai. Padidėjus daržovių paklausams, jų augintų daug daugiau; būtų įtaisyti dideli daržai vietoje mažų. Didelės gi įmonės duoda didesnių išdavų. Jos išgauna iš tų pačių kiekių daug daugiau, kaip daugelis smulkiųjų įmonių. Vartotojų paklausų pasikeitimas veikia gamybos veiksnių naudojimą. To pasėka esti kainų susidarymo pasikeitimas, šiuo atveju daržovių kainų pasikeitimas. Bananų vaisių kainų kritimas paskutiniais dvidešimčia metų yra puikus tam pavyzdys. Prieš dvidešimtį metų bananas buvo labai reta ir brangi ištaigų prekė; dabar ją parduoda gatvėse ir krautuvėlėse už menką pinigą. Didėjant šios prekės paklausams — krito ir jos kainos. Tatai atsitiko dėl to, kad jų gamybą ir prekybą perėmė vis didesnės įmonės, kurioms kiekvienas vartotojams parduodamas bananų kilogramas kaštavo vis mažiau darbo ir kitų gamybos priemonių.

Tačiau paklausų didėjimas gali veikti ir taip, kad atitinkamos prekės pabrangsta. Žmonės visame pasaulyje paskutiniais laikais vis labiau nori skaityti, nors ir ne visados vertingas knygas, tai bent laikraščius, paveiksluotus žurnalus ir t. t. Dėlei to labai pakilo popierio paklausai. Jei tas kilimas eis ir toliau taip pat, tai popieriui gaminti bus sureikalautos labai didelės medžių atsargos Lietuvoje, Švedijoje, Norvegijoje, Suomijoje, Vokietijoje, Kanadoje, Jungtinėse Valstybėse ir kitose šalyse. Tada pakils kaina

žemėi, kuri tinka auginti tokiems miškams: pabrangs popiermedis, taip pat ir celiuloza ir gatavas popieris. Bet to maža. Turės pabrangti ir statybinis miškas ir pakilti drauge kitų prekių kainos.

Kaip veikia gamybos veiksnių kiekių pasikeitimai. Nesunku surasti kainų pasikeitimo pavyzdžių, kurie pareina tiesiog nuo vieno ar kito gamybos veiksnio: žemės bei dirvos, darbo ar daiktinio kapitalo kiekių pasikeitimų. Jei į Prancūziją įvėžė šimtą tukstančių lenkų, ukrainiečių, italų ir lietuvių darbininkų, tai, savaime suprantama, darbininkų algos ten pasidarė blogesnės, kaip ligi tol kad buvo. „Neprašytam svečiui nėra suolo", sako lietuvių patarlė. Kai ieškančių darbo darbininkų skaičius vis auga ir palieka tas pats žemės bei dirvos ir daiktinio kapitalo kiekis, suprantama, kad šių kitų gamybos veiksnių reikšmė, palyginti su darbo pasiūlais, pakyla. Jie gali savo naudai numušti ir darbo atlyginimą. To pasėka bus didesnis ar mažesnis kainų pasikeitimas. Kritus algoms turės atpigti ir visos tos prekės, kurioms gaminti reikalinga, palyginti, daugiau darbo. Bet vienkart atpigs ir kitos prekės, būtent, tos, kurių gamyba daugiausia remiasi žemės bei dirvos ir daiktinio kapitalo gamybos veiksniais, kurie dabar bus geriau apmokami į darbo sąskaitą.

Ypatingai jautrios gėrybių kiekių pasikeitimams yra kainos tų prekių, kurių tereikalingas žmonėms tam tikras kiekis per tam tikrą laiką. Sakysime, duonos žmogus ne Dievas žino kiek gali suvalgyti, o tik tam tikrą kiekį. Taip ir visi kurios nors šalies gyventojai tegali suvartoti šių ar kitų gėrybių tik tam tikrą, apribotą kiekį. Tad, jei pagamintų kokių nors

gėrybių yra daugiau, negu jų reikia, tai jų kainos gali labai kristi. Jau 17 amžiuje anglų ekonomistas Kingas tatai pastebėjo tyrinėdams santykį tarp javų derliaus ir jų kainų. Tasai santykis jam taip atrodė: jei derlius sumažėja 1 dešimtąja, tai javų kainos pakyla 3 dešimtosiomis; jei derlius yra $2/10$ mažesnis — tai kainos kyla $8/0$; jei $5/10$ sumažėja — tai kainos pakyla $45/10$. Žodžiu sakant, javų kainos pakyla keturis su puse kartų, jei derlius yra puse mažesnis. Žinoma, jei derlius didesnis, tai panašiai eina javų kainų kritimas. Gal Kingo duotasis santykis ir nėra visiškai tikslus, betgi jis paaiškina ir staigius javų kainų kritimus dėl gero derliaus.

Jaunoje šalyje, kur vos tik pradedama ūkininkauti, visados esti daug gamtos turtų ir, palyginti, maža kapitalo. Argentinoje, antai, kadaise ir ubagas raitas jodavo, kaip sakydavo to krašto žinovai. Milžiniški, žole apaugę, plotai išaugindavo arklį už niekus. Todėl ten atsitiko taip, kad arklys jojamas kuris kitur yra ištaigos dalykas, ten buvo prieinamas ir neturtingiausiam. Bet jei Argentinos ūkininkas naujakūrys norėdavo gauti daiktinio kapitalo, įrankių ir mašinų, kad geriau galėtų apdirbti savo laukus, tai jis turėdavo būti pasirengęs atiduoti užtai žymią savo derliaus dalį, kaipo palūkanas skolintojui. Mat, kapitalo ten labai trūko palyginti su milžiniškais nenualintų laukų plotais. Dėl to kapitalas ir buvo ten begalo brangus. Paskutiniaisiais laikais, pradėjus plūsti dideliems kapitalams, įvyko tam tikras išsilyginimas. Išsilygino ir daiktinro kapitalo santykiai su kitais gamybos veiksniais; išsilygino ir pagamintųjų gėrybių kainos.

Dar reikia pridurti, kad vieno ar kito gamybos veiksnio atsargos pasikeitimas, drauge su einančių po to kainų susidarymo pasikeitimu, turi įtakos ir vartotojų norams bei paklausams: ir jie pasikeičia. Čia mes vėl susiduriame su savitarpinio prisitaikymo dėsniu. Kai darbininkų algos pakyla, taip pat ir moterų, tai mūsų sodžiuje daugelis šeimynų atsisako samdyti ypač mergas bei tarnaites. Jungtinėse Valstybėse šiuo atžvilgiu taip toli nueita, kad tik labai turtingi žmonės telaiko savo namuose svetimą darbo jėgą (tarnaitę). Užtai ten daugiau perka dulkasiurblius, elektros įtaisus grindims trinti, elektros aparatus virtuvei ir p. t., vienu žodžiu, perka tai, kas pigesnia kaina palengvina šeimininkės darbą. Antra vertus, darbo algų pakylimas pakeičia ir pačių darbininkų papročius. Jie gyvena geresniuose butuose, labiau prisilaiko hygienos reikalavimų. Kiekvienas to ar kito gamybos veiksnio pasikeitimas kainų susidaryme įvairiopai veikia prekių paklausus iš vartotojų pusės.

Kaip veikia gamybos technikos pasikeitimai. Pasikeitus tai ar kitai pusei gamybos technikoje, vėl iškyla klausimas dėl įtakų. Ne be pagrindo baiminasi žmonės, kad nuolatinis automobilių susisiekimo augimas drauge su augimu laivų, varomų alyvomis, veda į pasaulio žemės alyvų ištuštinimą ir jos gaminių kainų kylimą. Bet išmokus paprastomis priemonėmis akmens anglį paversti į skystą degamąją medžiagą, motorų vartojimas dar labiau gali būti papigintas, kaip dabar. Tai galės įvairiopai veikti gamybos galimumus ir vartotojų paklausus. Jei kas išrastų gerą būdą celiulozai gaminti iš šiaudų ar pietų kra-

štų medžių, tai ir laukiamas medžių pabrangimas, apie kurį čia buvo minėta, galėtų tikrai neįvykti

Pagerinti gamybos būdai paskutiniais dvidešimčia metų labai pigią padarė aliuminijaus metalo gamybą. Jo gi kainų kritimas padarė įtakos ne tik į aliuminijaus indų gamybą, bet ir į visą kitų prekių eilę. Tas pats su šilkvabaliais. Dabar jau nebereikia šilkmedžių, nebereikia didelių pastangų nei ilgai laukti, norint gauti šilkas. Jis lengvai, greitai ir pigiomis kainomis, pagaminamas šiandien iš medžio masės (celiulozos), kaipo pagrindinės medžiagos. Šis pigus šilkas labai plačiai vartojamas moterų kojinėms ir kitiems parėdams. Ir šis naujas medžio masės pritaikymas gali ligi tam tikro laipsnio palaikyti miško kainas. Nežiūrint į tai, dirbtinis šilkas yra daug pigesnis, kaip natūralinis, Jis išstumia iš gamybos ligi tam tikro laipsnio medvilnes ir linus.

Kainų susidarymas aprėžtomis gamybos galimybėmis, Kai kuriuose gamybos šakose gamybos padauginimo galimumai gali būti aprėžti arba ir visiškai jų nebūti. Tuo atvėju pasireiškia ypatingas kainų svyravimas. Jei, antai, neužderėjo medvilnės Amerikoj,—jokia jėga pasaulyje negali to pašalinti. Medvilnių kainos pakils ir laikysis labai aukštai ligi naujo geresnio derliaus.

Visuotinis kainų kilimas ir kainų kritimas lgi šiol nebuvo dar tyrinėjami. Kainų susidarymo ryšių pažinimas paaiškinimas tuo, kad pats verčių mastas, kainų skalė, pinigai, kai kada gali turėti tokių pasikeitimų, kurie pasireikš visuotiniuoju kainų pakilimu ir visuotiniuoju kainų kritimu. Šis visuotinis kainų

pakilimas bus visiškai vienodai pastebiamas visoms gamyboms priemonėms ir prekėms, jei n e p a s i k e i s v i e n k a r t ir kainų santykiai.

Tuo tarpu pinigų vertės pasikeitimų čia neliesime. Tą dalyką nagrinėsime toliau. Viena tik reikia čia pabrėžti, būtent, kad dabartinis mūsų kainų susidarymo dėstymas apima s a v i t a r p i n i u s kainų pasikeitimus, ne bendrus jų judėjimus aukštyn ar žemyn. Prieškariniais laikais, pinigų vertė buvo gana pastovi. Jei tuo laiku keitėsi aliuminijaus kainos jei jos krito, tai jos krito santykyje su kitomis kainomis. Jei tų laikų būtų nuomos kilo, tai jos kilo santykyje su kitomis kainomis. Apie tokius savitarpinius kainų pasikeitimus kalbėjome, kai atvaizdavome tautos ūkio paveikslą, kaipo vienintėlės didžiulės prekyvietės, kurioje nuolatos vyksta kova tarp gamybos priemonių ir jų sudėčių—prekių.

4. Atsitiktiniai kainų svyravimai ir monopolinės kainos.

Nepakankama prekių kainų pusiausvyra. Kas nori išmatuot jūros vandens lygį, tasai šiam reikalui pasirenka tokį laiką, kada vandens paviršius yra visiškai ramus. Kai yra didelių vilnių, tai jos vieną kartą bus auksčiau pažymėtųjų ant matuojamosios karties skaitmenų, kita kartą—žemiau.

Kainų susidarymui tyrinėti geriausias yra pastovus tarpas, kada žmonių reikmenės nesikeičia; kada metai iš metų gaminamos tos pačios prekės; kada visi dirbantieji žmonės ir kitos gamybos priemonės pasilieka visam laikui savo vietose. Tada visos kainos jau yra suradusios savo tikrąją būklę ir ramiai gali joje kuri laiką (ilgesnį) pasilikti.

Anksčiau kalbėjome pirmiausia apie tokius kainų pasikeitimus, kuriuos galėjome aiškinti įvairių gamybos veiksnių kiekio arba gamybos būdų pasikeitimais. Čia susipažinsime su tam tikrais veiksniais, kurie patys gali keisti prekių kainas.

Tam tikri daiktai tegali būti vieną kartą pagaminti, bet jų kainos paskiau gali labai keistis. Atsitinka, kad garsiųjų dailininkų—tapytojų paveikslai parduodami už milijonus litų. Jie taip žymiai pabrangsta paprastai, praėjus ilgesniam laiko tarpui. Kada dailininkas pats pirmą kartą buvo juos pardavęs, — jis vargu ir tūkstantinę dabartinės kainos dalį buvo gavęs. Tai

aiškinti tenka tuo, kad tokie meno dalykai yra vieninteliai. Jų negalima nė vienu daugiau padauginti, nors galima nutapyti kiek norint visiškai panašių. Jų kaina gi pareina nuo to, kiek kuris turtuolis yra pasiryžęs už juos sumokėti, norėdamas gauti gražų retą paveikslą, kad galėtų pasigirti esąs šiokio ar tokio brangaus ir vieninteliо daikto savininkas.

Daugelis prekių turi tam tikrų ypatumų dėl to, kad jos tegali būti gaminamos tik per tam tikrą metų laiką; pertraukos laikotarpiais lengvai gali įvykti pasikeitimų. Žemės ūkio gamyba vyksta daugiausiai vieną kartą per metus. Ūkininkas suvartoja savo kapitalus tuo ar kitu būdu augalams sėti tikėdamasis grąžinsiąs sau išlaidų kaštus kartu su įdėtu darbu, kai parduos gautąjį derlių. Žinoma, praverstų jam gauti dar ir ekstra (nepaprastų, nenumatytų) pajamų, ne vien tik grąžinti sau normalinius kaštus.

Bet žmogus galvoja, o lemia orai. Gali atsitikti, kad derlius bus normalinis ir jis bus galima parduoti normalinėmis kainomis. Bet gali įvykti ir kitaip. Šieno derlius gali būti menkas. Tada pakils jo kainos. Gali tada atsitikti, kad ūkininkas iš menko derliaus gali išrinkti daugiau, kaip iš normalinio. Ištikus labai geram derliui, kainos tiek gali nukristi, kad derlius gali duoti ūkininkui nuostolių. Perilga dalykai gali pasitaisyti ir ūkininkas gali grąžinti sau kaštus ir mokesnį už įdėtąjį darbą. Perilga išsilygina ir nepaprastieji pelnai bei nuostoliai. Žiūrint atskirų vienerių metų derliaus — ryšys tarp gamybos kaštų ir pardavimo kainų gali būti gana palaidas. Tai pareina nuo to, kad gamyba eina šuoliais. Tarpuose tarp jos šuolių turi

įvykti pusiausvyra: kainos pasikelia arba krenta. Kai kurie dalykai tam tikrais laikotarpiais visai negali būti gaunami, nors jų kainos būtų ir labai pakilusios. Šienas gaminti žiemą šiltadaržyje dėl galimumo kad ir būtų galima, bet tai nieku būdu neapsimokėtų. Javai tik dideliais kaštais tegali būti gabenami iš tolimųjų kraštų. Tuo būdu susidaro kainos visose tose ūkio gyvenimo šakose, kur gamyba pareina nuo gamtos metų laikų pasikeitimo. Taip yra ne tik laukų ir daržų dirbime, bet ir žūklėje, miško pramonėje (bent jau Europos žiemių šalyse) ir kitose panašiose gamybose.

Gamtos netikėtumai ir kitais atvejais gali sukelti kainų pasikeitimus. Paimkime kad ir tokią gamybos šaką, kaip žūklė. Ir čia pamatysime, kad jos išdavos taip pat svyruoja ir nesutampa su metų laikais. Kai kada žvėjai prisigaudo pilnus žuvų laivus; kai kada jie grįžta tuščiomis. Pasekmė ta, kad žuvų kainos svyruoja maždaug vidutinai. Menka žūklė reiškia aukštas kainas, gausi žūklė — žemas kainas. Pirmuoju atveju sako, kad žvėjai „prapuls". Tačiau, kaip tik ne tokia žūklė nustato kainas. Daugiausia reikšmės turi vidutinės kainos, kurios pripažįstamos per tam tikrą laikotarpį, kaip vidurkiai. Taigi ne vieno momento kainos turi reikšmės kainų susidarymui ir patikrina pakankamas pajamas jų gavėjams, bet tik vidutinės kainos.

Kai kada gamyba tik iš lėto gali užpildyti prekių pristatymo spragas prekyvietėje; kainos, atsižvelgiant į tą faktą, pakyla. Čia pakanka vieno pavyzdžio: trūkstant būtų — kyla jų nuomos. Gerajai ekonomiškajai būklei esant, daug žmonių keliasi į

miestus—tada nuomos kyla. Butų paklausai vis auga, o gyvenamųjų namų taip greitai nepristatysi. Statyba tik iš lėto gali patenkinti butų paklausus. Tuo tarpu namų savininkai gauna už butus gana aukštas kainas.

Atsitiktini kainų pasikeitimai turi uždavinį įvykinti pusiausvyrą tarp paklausų ir pasiūlų. Bendrai imant, galima pasakyti, kad esant atsitiktinie ns kainų pasikeitimams, atsiranda reikalo atstatyti pusiausvyrą tarp paklausų ir pasiūlų. Tatai įvykdoma tuo būdu, kad kainoms pakilus—paklausų sumažėja, o kainoms krentant—paklausų padaugėja. Jei pasirodo, kad pristatymas per ilgesnį laiką, palyginus su paklausais, esti ar permažas ar perdideli-, tada jau tenka galvoti kokiu būdu pakeisti gamyba. Tuo būdu prekių kainos reguliuoja (tvarko) mūsų ūkio prekių ir gamybos priemonių judėjimą.

Ypatingi pelnai, kuriuos duoda kainų susidarymas, yra riziko premijos*). Turėdami galvoje tai, kas jau pirmiau buvo pasakyta, galime dabar tvirtinti, kad atsirandą iš kainų susidarymo ypatingi pelnai daugeliu atveju yra tik riziko premijos ateičiai, kuri vėliau gali sudaryti ir nuostolių. Vienais metais kviečių gamyba duoda gausų pelną; kitais metais kviečių kaina gali būti tokia maža, kad ji neapmokės nė gamybos kaštų. Ilgainiui blogi ir geri metai turi išlyginti vieni antrus, panašiai, kaip Šventojo Rašto pasakojime septynios riebiosios karvės atitinka septynias liesąsias. Paėmę kurios nors prekės gamybą per pakankamai ilgą laikotarpį—pamatysime, kad vartotojas, bendrai imant, sumoka už prekę tiek, kiek reikia gamybos kaštams apmokėti.

*) Premija — dovana, apdraudimo pinigai.

Konjunktūrų*) pelnai yra tokie pelnai, kurių negalima numatyti. Pradedant jau paminėtaja riziko premija eina visa eilė tarpinių pelno rūšių ligi vadinamojo grynojo konjunktūros pelno. Yra tai pelnas, kuris atsiranda be mažiausių iš jo gavėjo pusės pastangų. Ypatingai daug tokio pelno galima buvo gauti Didžiojo karo laikais. Tuos pelnus labai teisingai vadino „karo pelnais“. Pavyzdžiui, užmiršta senojo vario atsarga, paprastuoju laiku visai nereikalinga, galėjo dabar jos savininką padaryti turtingu žmogumi. Tai buvo konjunktūrų pelnai, o ne riziko premijos, nes jokio riziko laimingas tokių prekių savininkas čia neturėjo.

Taip pat nekartą ir normaliniais laikais taip atskiri asmenys, taip ir verslamonės—gauna tokių pelnų, apie kuriuos jie tai iš anksto nė nesapnavo, Bet laimė niekados nesti pilna. Jei susidėjusios aplinkybės bet kurią gamybą padaro ypatingai pelningą, tai greitai atsiranda iš visų pusių pavydulingos varžytinės. Visa eilė verslamonių pakreipia savąją gamybą ta pačia linkme. Tai vėl numuša kainas, ypatingi pelnai išnyksta ir daugiau nieko nebepalieka, kaip tik tai, kas yra reikalinga gamybos kaštams apmokėti.

Ypatingi pelnai—verslamonininko pelnai; kintamasis jų dydis. Visos ligi šiol nagrinėtosios pelnų rūšys turi vieną bendrą ypatumą. Jos susidaro apmokėjus visas gamybos išlaidas. Ypatingus pelnus gauna tie, kurie tą gamybą pradėjo, būtent, verslamonininkai. Dėl to tokie pelnai paprastai vadinami verslamonininkų pelnais.

Jie daro gamybą ypatingai apsimokamą. To nėra tik jau minėtajame senųjų garsiųjų paveikslų parda-

*) Konjunktūra—laimingu (ar nelaimingu) būdu susidėjusios aplinkybės.

vime. Šitąjį pelną tenka priskirti prie monopolinių pelnų, apie kuriuos tuoj kalbėsime. Visos kitos pelnų rūšys yra verslamonininkų pelnai. Jie skatina dideliu greitumu plėsti tos ar kitos gėrybės gamybą. Dėl to tokie pelnai vėl turi ir išnykti.

„Idealiai" sutvarkytoje visuomenėje ypatingų ir verslamonininkų pelnų visai neturėtų būti. Visi gamybos veiksniai ilgainiui turėtų taip susitvarkyti, kad duotų visiems vienodas išdavas. Atlyginus visus tris gamybos veiksnius, padalinus gautąsias išdavas žemei bei dirvai, darbui bei kapitalui, nieko daugiau nebelieka. Paprastai pirklys, jei gauna vidutines, valstybėje priimtas, palūkanas, laiko jas savo pelnu. Ekonomiškai tačiau yra tai joks „pelnas", o tik gamybos veiksnių atlyginimas. Ir tik, jei perteklius prašoka vidutines palūkanas,—ekonomiškai jis jau yra pelnas. Jei atsitinka atvirkščiai, jei perteklius yra mažesnis už vidutines palūkanas, tada esti tik nuostolis.

Tikrumoje niekados nesti tokios išlygintos idealios ūkio būklės. Verslamonininkai nuolatos gauna ar pelnus ar nuostolius. Tačiau ir tokios verslamonės, kurios dirba su nuostoliais, vis dėlto daugeliu atvejų gamybą tęsia ir toliau. Jos tikisi geresnių laikų ateityje.

Gaunamojo visuomenės ūkyje pelnų aukščio negalima išaiškinti tam tikromis verslamonininko pažiūromis, gamybos rizika, sezono svyravimais, susidėjusiomis aplinkybėmis ir t. t. Dažniausiai tai esti didesnis ar mažesnis monopolis *), kuris ir duoda verslamonei didelių pelnų. Ir šią būklę privalome arčiau patyrinėti.

Kas tai yra „monopolis"? Kada sako, kad viena verslamonė ar jų grupė turi toje ar kitoje gamy-

*) Monopolis — išimtina teisėti ką nors gaminti, pardavinėti ar daryti vienai kuriai įstaigai (ar valstybei).

bos šakoje monopolį, tai reiškia, kad tos prekės kainų nustatymas yra tų verslamonių rankose. Kada yra tikroji konkurencija, atskirosios verslamonės yra persilpnos pačios vienos nustatinėti kainas. Taip, pav., Amerikos žibalo trestas*) „Standart Oil Company" yra žibalo ir benzino kainų ponas Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Nors jis ir ne visas tos gamybos įmones yra apėmęs, bet turi jų pakankami, kad galėtų tvarkyt, kaip jis nori, visą žibalo prekyvietę.

Kaip atsiranda monopoliai? Gali atrodyti, kad svarbiausieji gamtos turtai, pav., akmens anglys ir rūdos kasyklos, ypatingai tinka monopoliams. Ir tiesa, tam tikrais atvejais veikiantieji monopoliai faktinai remiasi svarbiųjų žaliavų užgrobimu. Bet daug dažniau monopoliams susidaryti duoda pradžios transporto (gabenimo) priemonės. Geriausias to pavyzdys yra jau minėtasis Amerikos trestas „Standard Oil Company", įsteigtos Rokfelerio, turtingiausiojo kadai pasaulyje žmogaus. Standard Oil Company savo galybę žibalo prekyboje įgijo įvairiomis transporto priemonių rūšimis— vamzdžiais, kuriais žibalas buvo pumpuojamas iš žibalo šaltinių į uostus, garlaiviais — tankais, kurie gabeno žibalą per jūras — ir dar, be to, milžiniška biznio organizacija, kuri pasiėmė sau žibalo gaminių pasiskirstymą.

Monopolinių susijungimų randame ir daugelyje kitų pramonių, kur nenaudojamos nė žaliavų atsargos, nė transporto priemonės monopoliniais pagrindais. Jei atskirų verslamonių savininkai randa, kad jie, bendrai veikdami prekyvietėje, gaus didesnį pelną, negu kad laisvai tarp savęs varžydamiesi, tai jie mielai ieško vienas su kitu ryšių. Kai kurie, pav.,

*) Trestas — pramonės įstaigų susijungimas biznio tikslais.

tikisi susidėję išvengti milžiniškų išlaidų reklamoms. Be to, susidėjus daugeliui verslamonių į krūvą, į trestą, dažnai pasirodo, kad pigiau galima gaminti, kaip kad esant laisvoms varžytynėms. Įdomus to pavyzdys, kartojamas visuose ekonomikos vadovėliuose, yra savo laiku sudarytas Amerikos spirito trestas. Dabar, žinoma, Jungtinėse Amerikos Valstybėse spirito gamybai yra užėję visiškai kiti laikai. Iš 80 spirito gamybos įmonių užsidarė bene 68 gamyklos, o likusios 12 gali pakankamai gaminti spirito Amerikos reikalams.

Monopolinių susijungimų būdai įvairiose šalyse ir atskirose ūkio šakose yra toli gražu nevienodi. Jungtinės Amerikos Valstybės yra, gali sakyti, tėvynė trestų, t. y., daugelio verslamonių susijungimų į vieną vienintelę verslamonę. Vokietijoje pirmiau dažniausiai galima buvo sutikti „kartelius“ — verslamonių grupes, kurios susitardavo dėl bendros kainų politikos arba pardavimo sąlygų. Bet paskutiniaisiais metais jau ir Vokietijoje trestų susidarymas yra gana toli pažengęs. Pas mus, Lietuvoje, verslamonių sąjungos daugiausiai žinomos yra „sindikatų“ vardu.

Kai kuriuos monopolius palaiko pati visuomenė. Patentų teisė, taip pat ir autorių teisė, yra pačios visuomenės įvesti monopoliai. Patentų teisės tikslas yra paskatinti išradėjus; autortų teisės — paskatinti atitinkamą dvasinę kūrybą. Valstybiniai monopoliai, pav., daugelyje šalių tabako monopolis, pas mus degtukų ir spirito, turi grynai finansinius uždavinius: — surinkti valstybės reikalams kuodaugiau lėšų.

Kaip monopolistas nustato savo kainas? Gali atrodyti, kad į tą klausimą lengva at-

sakyti. Monopolistas nustato aukščiausią, kokią tik gali, kainą!

Tiesa, tam tikra prasme tai yra teisinga. Ta prasme, būtent, kad jis ima tokią kainą, kuri duotų didžiausiąjį brutto pelną. Standard Oil Company nenustato tokios kainos, kaip pirmutinis Jungtinių Amerikos Valstybių žibalo versmių naudotojas. Šis penkiasdešimtaisiais pereitojo šimtmečio metais parduodavo žibalą viduriniams ir išoriniams vaistams. Tų laikų kainomis už 20 litų nedaug literių tebūtum jo gavęs. Šiandien monopolistas stengiasi nustatyti neperaukštas ir neperžemas kainas, o tokias, kad jos duotų didžiausio grynojo pelno. Monopolistas išmoksta nustatyti kainas sekdamas prekyvietę — parduodamus joje kiekius, kuriuos lygina su parduodamomis kainomis. Pasakoja apie Rokfelerį, kad jis vieną dieną kas savaitė peržiūrinėdavęs žibalo vartojimo statistiką, ir vienu plunksnos brūkšniu nustatydavęs žibalo kainą kitai savaitei milijonams ir šimtams milijonų žibalo vartotojų.

Monopolių reikšmė visuomenės ūkiui. Stambieji gamybos monopoliai slepia vieną ekonomišką mintį. Negalima sakyti, kad monopolizavimas reikštų kainų pakėlimą. Monopolinės įmonės visomis jėgomis stengiasi visais galimais techniškais patobūlinimais sumažinti gamybos kaštus. Standard Oil Company šiuo atžvilgiu daug nepaprastų dalykų yra padarusi. Jei gamybos kaštai sumažinti, tai monopolistas, sumažinęs kainą, tam tikrais atvejais gali gauti ir didesnio pelno. Žinoma, visuomenė dar gauna bent dalį naudos iš techniškųjų pagerinimų. Monopolinė verslamonė, savaime suprantama, palaiko aukštesnę kainą, negu toji, kuri atitiktų sumažintuosius gamybos kaštus.

Nesunku suprasti, kad tokiomis sąlygomis tie, kurie reikalauja socijalizuoti gamybos priemones, ypatingą dėmėsį kreipia į dabartinių monopolinių ūkio junginių rutuliojimosi. Jrjie sako: nesustokime pusiaukelyje, padarykime visuomenę viena vienintele monopoline verslamone; techniškieji privalumai pasiliks, o monopolinis pelnas, kuris dabar eina atskiriems žmonėms, teks tada visai visuomenei. Iš antros pusės į tai atsakoma: atskiro asmens pelno noras kaip tik ir gimdo visuomenės pelną. Socijalizavus gamybą — jo nebebus; jo vietoje atsiras biurokratiškumas ir persunki organizacija, kuri labai sumažins darbo našumą.

Mūsų pajamas sudaro kainos, gautos už mūsų įnašus į gamybą. Pajamų pasiskirstymas ir kainų susidarymas atskiriems gamybos veiksniams yra tas pats dalykas, tik stebimas iš įvairių pusių. Kiekvienas ateina su savo įnašu ar įnašais, kaipo indėliais į gamybą; su savo darbu, savo dirva, savo mašinomis bei įtaisymais į prekyvietę. Kainų susidarymas su kiekvienu atsiskaito: tiek ir tiek gauna darbas, tiek ir tiek žemė, tiek ir tiek kapitalas. Mūsų pajamos per tam tikrą laiko tarpą — sakysime, per vienerius metus — paprastai yra lygios sudėtoms kainoms už gamybos priemones, kurias mes pardavėme. Metinės samdininko pajamos yra lygios sumai kainų tų patarnavimų, kuriuos jisai atlieka per metus. Metinės ūkininko pajamos pasireiškia daugeliu kainų. Jis į gamybą įdeda ir savo darbą, ir savo žemę, ir savo kapitalą, įdeda trobesius ir mašinas. Visi tie tiekimai turi prekyvietėje savo kainas. Pajamos atitinka išlaidas sudėjus kainas pagamintųjų prekių, kurias atitinkamas asmuo suvartojo.

5. Žemė bei dirva ir žemės renta.

Žeme bei dirva vadinami visi gamtos turtai. Be gamtos pagelbos nieko negalima gaminti — tai visi gerai žinome. Kiekviena duonos riekė, kiekvienas drabužio gabalas ir kiekviena plyta—yra tam tikru atžvilgiu grynas gamtos gaminys.

Gamtos jėgos, kuriomis žmogus naudojasi, esti įvairios: dirvos ir miškaviečių auginimo jėgos, sukamoji vėjo jėga, jūros žuvys, geležies bei akmens anglių klodai ir daugelis kitų daiktų ir jėgų. Ekonomika stengiasi toje daugybėje rasti bendrumą. Ji žymi visas gamtos jėgas bei turtus žemės bei dirvos vardu. Tad žeme bei dirva, arba tiesiog žeme, ir mes vadinsime čia netik dirbamuosius laukus, bet taip pat miškus ir kitus gamtos turtus.

Tuštynėse žemė bei dirva yra laisva ir bevertė; augant gyventojų skaičiui—ji įgyja vertės. Žmogus ateina į tuštynę su menkais įrankiais ant pečių. Jis kopia į kalnus ir, pridėjęs ranką prie kaktos, dairosi aplink kur galėtų rasti tinkamos žemės apsigyventi. Ir jis randa derlingą daubą. Žemė bei dirva yra laisvos, jos priklauso jam; viską, ką ji tik nori imti — yra jo: — pievos, medžiai, žuvys upėje, žvėrys miške. Ir jis ima visa tai dykai. Jis nemoka už tai niekam nieko (arba moka menkniekius, kada jau yra ir be jo kokių gyventojų). Jis tik turi įdėti į tą, jo naujai įgytąjį ir tik ateity vertingą, daiktinį kapitalą savo darbo jėgas.

Praeina keli šimtmečiai ir visa tai keičiasi. Prisirenka daug žmonių, prisistato namų. Vis didesnius žemės plotus išaria apsėja. Pirmiau buvusi laukų tuštynė — nuvalyta nuo kelmų ir padalinta į sklypus. Jei dabar kas nori čia apsigyventi, jis turi žemės pirkti arba ją nuomoti. Sakysime, naujas ateivis išsinuomoja tokios žemės sklypą ir, kaipo nuomą, pasižada mokėti trečdalį derliaus, nukirstų medžių, pagautų žuvų ir t. t. Taigi jau pati žemė, žemės valdymas — turi ekonomišką ją vertę, į gauna kainą, kuri juo toliau — juo daugiau auga. Kas turi pakankamai žemės, gali gyventi iš nuosavybės teisės: jam dirbti nereikia, jei jis to nenori.

Tarp gamtos turtų ir žmogaus darbo reikšmės gamyboje ir tarp kainų susidarymo yra tam tikro panašumo. Ukio atžvilgiu dalyvaujančias gamyboje jėgas galima palyginti su daugeliu padedančių dirbti žmonių. Vandens upelis padeda malti javus—pirmiau maldavo patys žmonės rankinėmis girnomis. Vandenį viename kieme pumpuoja, tuo tarpu kitame — jį neša naščiais su kibirais. Kiekvienas lauko sklypas, kiekvienas sodelis, kiekvienas girios hektaras—yra žmogaus bendradarbis, geresnis ar menkesnis jo padėjėjas gamyboje. Dėlto jie yra daugiau ar mažiau pageidaujami. Lygiai taip pat, kaip ir dirbantieji žmonės: vieni daugiau, kiti mažiau yra tinkami ir dėl to daugiau ar mažiau pageidaujami. Juk ir laukas, ir sodelis, ir giriavietė, ir malūno ratas, vandens sukamas,— visi jie dirba už atlyginimą (algą), kuris tenka atitinkamam žemės savininkui. Kainų susidarymui tai turi tokios pačios reikšmės, kaip ir darbo alga. Tą algą ir vadiname žemės renta.

Žemės renta yra apmokėjimas žemės bei dirvos už jų atliktuosius patarnavimus gamybai. Kainų susidarymo dėsniai taip veikia, kad tenka mokėti už kiekvieną žemės patarnavimą gamybai. Tačiau reikia gerai atsiminti, kad taip esti tik tada, kai visuomenė tiek yra išsirutulojusi, kad jau nebėra gamtos jėgų pertekliaus. Žemės patarnavimai todėl turi būti apmokami, kad gamtos dovanos turi būti padalintos tarp visų, kurie jų nori. Tam tikro atlyginimo sumokėjimas yra paprasčiausias būdas savo daliai gauti.

Ar žemės ūkio nuomininkų mokamoji nuoma sudaro žemės rentą? Atsakymas į tai turi būti neigiamas. Paprastoji nuoma susidaro iš žemės rentos ir kapitalo palūkanų mišinio. Kas nuomoja dvarą, tas savo nuoma apmoka gamtos indėlį javų, pieno, medžių ir t. t. gamyboje. Bet jis apmoka ir dar ką kita. Į žemę, kad ji būtų reikiamai derlinga, įdedama juk daug darbo. Ji nusausinama arba pagerinama kitomis priemonėmis. Visi tie pagerinimai, tiksliai imant, sudaro daiktinį kapitalą. Prie šio daiktinio kapitalo tenka taip pat priskirti tvartai ir kluonai, inventorius ir t. t. Žemės savininkas yra ne tik gamtos sklypo savininkas. Jis yra ir daiktinio kapitalo savininkas. Jis tad reikalauja sau atlyginimo už jų skolinimą, arba palūkanų už kapitalą. Taigi į nuomą įeina ir žemės renta ir kapitalo palūkanos. Išskaičiuoti grynoji žemės renta nėra lengvas dalykas.

Tais atvejais, kai žemė dirbama pačių savininkų, mišinys pasidaro dar didesnis. Tada grynosios ūkio išdavos apima ir žemės rentą, ir kapitalo palūkanas, ir atlyginimą už pačio savininko

darbą. Mažo sklypo savininkas gyvena iš savo darbo. Jo žemės renta yra labai maža. Jos gal nepakanka ir porai batų įsigyti.

Įvairi žemės rūšis — įvairi ir žemės renta. Dešimt hektarų gero juodžemio ir tiek pat smiltyno, aišku, yra ne tas pats. Iš to išeina, kad vienas hektaras gero juodžemio, jį išnuomojant, sudaro didesnę sumą, negu hektaras smiltyno. Gamtinio našumo įvairumas yra labai didelis. Smėlingi laukai tiek teatlygina iš derliaus, kad jo pakanka tik menkai darbo algai gauti. Taigi tos žemės, kurios vos ne vos apsimoka dirbti, žemės rentos neduoda. Bet, juo žemė yra geresnė, — juo renta vis didėja. Aukščiausiojo laipsnio ji pasiekia geriausiose ir derlingiausiose žemėse.

Miestų žemės renta yra tam tikra sodžiaus žemės rentos rūšis; ji dažnai esti nepaprastai didelė. Ten, kur baigiasi žemės ūkio renta — prasideda miestų žemės sklypų rentos kilimas. Žemė tarnauja žmogui, kaip vietovė ir visiems jo veiksmams ir jo butui. Čia prisideda dar ir tai, kad žmogus gyvena bendrai su kitais. Dažniausiai — juo tirščiau — juo geriau. Žmonių gyvenimas dabar spiečiasi didmiesčiuose. Didmiesčių gyvenimas spiečiasi vėl tam tikruose centruose. Ten eina gyviausioji prekyba. Juo didesnis kur žmonių susigrūdimas, juo didesnės ten varžytinės dėl kiekvieno žemės ketvirtainio metro. Tuo būdu atsiranda visa eilė rentų, kurios prasideda žemiausiomis (už sklypus bažnytkaimiuose) ir baigiasi nepaprastai aukštomis (didelių miestų centruose.) Pasiutiškai aukštos rentos viduryje miestų su daugeliu milijonu gyventojų, kaip kad Londone, Niu-jorke, Berlyne, Paryžiuj ir kit. Ir negalima ginčyti, kad kur

nors Londone ar Berlyne žemės sklypas prie biržos, kur eina didžiausios apyvartos, ūkio gyvenimui daug daugiau patarnauja, kaip tokio paties dydžio žemės sklypas kur nors užkampio miestelyje. Ir apie miestų žemės sklypus galima pasakyti, kad jų tinkamumas yra labai nevienodas: vienoje vietoje daromos milijoninės apyvartos išskaitant 1 minutei ir 1 ketvirtainiui žemės metrui, kitoje vietoje eina kasdieninis ramus žmonių gyvenimas, — ten ir žemė daug pigesnė.

Niujorko dangoraižiai sudaro gerą žemės rentos tyrinėjimo pavyzdį. Ten, kur žemės sklypai dėl prekybos susispietimo yra brangiausi, ten stengiamasi juos išnaudoti ligi paskutinosios. Dėl to ten statomi kelių dešimtų aukštų namai. Sulyginę Niujorko vaizdą su Lietuvos miestelių vaizdu, pamatysime, kad žema jų namų stogų linija visai atitinka žemą jų sklypų rentą (kainą).

Žemės renta linkusi yra kilti plečiantis ūkiui. Kai ūkio rutulojimasis paverčia tuštynę apgyventąja šalimi, tada gimsta ir žemės renta. Ir kai tirštai gyvenamoji šalis dar labiau sutirštėja, kai greta su žemės ūkiu atsiranda žemdirbystė, — tada kyla ir žemės renta. Duona, mėsa, medis—gaunami iš žemės, o žemė, didėjant dedamajam į ją žmogaus, mašinų ir įtaisymų darbui, nerodo atitinkamai augančio našumo. To pasėka yra ta, kad žemės patarnavimas gamybai ilgainiui, palyginus jį su kitomis gamybos priemonėmis, darosi vis brangesnis: žemės renta kyla.

Technikos pažanga gali sulaikyti tam tikram laikui žemės rentos kilimą. Žemės ūkio technikos pažanga gali veikti taip pat,

kaip ir žemės ploto didinimas. Sėjomaina padvigubina derlių. Tatai reiškia tą pat, lyg kad žemės plotai būtų tapę dvigubai didesni. Techniškoji tos rūšies pažanga taip turi veikti, kad žemės renta turi kristi arba bent turi susikliudyti tolimesnysis josios kilimas.

Ta proga reikia pastebėti, kad sėjomaina, atsiradusi Europos šalyse 18-jo amžiaus gale ir 19-jo amžiaus pradžioje, yra lyg padidinti žemės plotai, kurie rungiasi su esamaisiais iš seno. Bet yra dar viena techniškosios pažangos rūšis, kuri tuo turi į žemės ūkį įtakos, kad atkelia vartus kitų šalių konkurencijai (važytinėms). Tai yra susisiekimo technikos pažanga.

Kai pereitojo amžiaus šešiasdešimtaisiais ir septyniasdešimtaisiais metais pasirodė, kad galima nedideliais kaštais gabenti javai iš Amerikos į Europą — būtent, dėl geležinkelių ir laivų technikos patobūlinimo, tai Europos žemės ūkiui užėjo sunkūs laikai. Atgabenti per vandenyną maišas kviečių kaštavo dabar nedaugiau, kaip nugabenti jis neilgiausią kelią Europos sauskeliais. Atsitiko taip, lyg kad Amerikos ūkininko kviečių laukai prisiartino prie lietuvio ūkininko namų. Smarki konkurencija numušė Europos šalių žemės rentas. To pasėka buvo vadinamasis žemės ūkio krizis*), kuris septyniasdešimtaisiais ir aštuoniasdešimtaisiais metais gana smarkiai palietė žemės ūkį. Tasai krizis sukėlė reikalavimų įvesti muitus žemės ūkio produktams daugelyje Europos šalių.

Paskutiniuoju laiku atrodė, kad po kurio laiko vėl teks laukti Europos ž e m ė s rentos k i l i m o. Augąs javus gaminančiose šalyse gyventojų skaičius, kaip antai Jungtinėse Amerikos Valstybėse, Argentinoj, daro tai, kad jos pačios jau vis daugiau suvartoja ir suvartos

*) Krizis — sunkmetis.

javų. Tačiau milžiniškas žemės ūkio gamybos išplėtimas, pritaikius laukams trąšti naujas trąšas (azotines), traktorių jėgą vietoje silpnesnės ir nepatogesnės gyvulių jėgos, atrinkimas vaisingiausių javų bei gyvulių rūšių, labai padidino derlius ir tuo pat numušė javų kainas ir drauge sustabdė rentos kilimą.

Žemės vertė yra žemės renta, kapitalizuota esamuoju palūkanų dydžiu—kartais dar pridedant sumą laukiamo ateityje žemės vertės pakilimo. Sakysime, turime ūkį, kuris duoda mums 10,000 litų rentos. Tuo tarpu mums nerūpi tai, kad dalis ūkio pajamų tenka pažymėti. kaip kapitalo palūkanos. Kapitalizuodami ūkio vertę iš 5%, turėsime ūkio vertę, lygią 200,000 litų, nes 10,000 litų yra lygūs 5% nuo 200,000 litų. Bet tai dar nereiškia, kad už tokią sumą galima ištikrųjų tasai ūkis parduoti. O gali atsitikti,kad kaina gali būti ir aukštesnė. Sąmoningai ar nesąmoningai, pirkėjas atsižvelgia ir į būsimąjį žemės rentos pakilimą. Tikėdamasis, kad žemės kaina pakils, pardavėjas gali ir daugiau prašyti, o pirkėjas daugiau sumokėti, negu kapitalizuotoji iš dabartinės žemės rentos suma. Spekuliacija*) dvarų ir miestų žemėmis ir remiasi tokių ateities verčių pakilimu.

Žemės renta ir pajamų paskirstymas socijaliniu atžvilgiu. 1869 metais atkeliavo į Niu-jorką iš Vakarų valstybių 29 metų, niekam nežinomas, neturtingas vyras. Savo amatu jis buvo laikraštininkas. Jis buvo pratęs galvoti apie tai, ką buvo matęs savo gyvenime. Ypač negalėjo jis nurimti dėl didelio priešingumo tarp negausingojo kapitalistų (piniguočių) luomo turto ir darbininkų mi-

*) Spekuliacija—pirkimas pigesnėmis kainomis ir pardavimas tos pačios prekės ar turto—brangesnėmis kainomis.

nios skurdo. Galiausiai, jis nutarė suradęs to nelygumo priežastį. Šaknis ir priežastis visų visuomenės bėdų esanti, girdi, — atskirų asmenų žemės nuosavybė. Pradžioje, girdi, žemė buvusi duota visiems žmonėms bendrai. Ir tik tada, kai buvo leista atskiriems asmenims pasisavinti žemę, atsiradę priešingumų tarp neturto ir neužpelnytojo turto. Žmogus, kuris taip ėmęs galvoti, buvo Henry George (skaityk Henri Džorž). Jo knyga, kurioj jis išdėstė šias savo mintis, vadinosi „Pažanga ir neturtas".

Nuo to laiko daugelis mokslo vyrų ėmė tyrinėti privatinės žemės nuosavybės teisėtumą ir šitokios santvarkos tinkamumą. Kiti, kaip ir Henry George, žemės nuosavybę paskelbė beprasmiu ir net nemoraliniu dalyku. Tik ne visi ir jie reikalavo privatinės verslamonės ar privatinės daiktinio kapitalo nuosavybės panaikinimo, kaip kad to norėjo Henry George. Įsitikinta, kad darbo atlyginimas spiria žmones daugiau ir geriau dirbti; kad kapitalo palūkanos skatina sudaryti dar naująjį kapitalą. Pasirodė tad, kad nuosavybė turi didelių teigiamųjų savo privalumų.

„Vienintelis mokestis" ir kiti planai pavesti žemės rentą visuomenei. Henry George norėjo panaikinti žemės nuosavybę apdėdamas žėmės rentos mokesčiu visą jos vertę. Tokis mokestis tiek duotų valstybei pajamų, kad nereikėtų mokėti jokių kitų mokesčių. Būtų vienas vienintelis mokestis, bet užtat būtų tai milžiniškas mokesnis. Aišku, tuo būdu pavyktų žemės renta perduoti į visuomenės rankas. Juk vis tas pats: ar nemokėti 100 litų mokesčių, ar juos pirma sumokėti, o paskui gauti atgal.

Prieš tokį pasiūlymą buvo betgi iškelta daug rimtų priekaištų. Buvo prikišama, kad tuo būdu visuomenė gydytų vieną skriaudą darydama kitą. Juk būtų buvusi atimta žemės renta, o kartu ir žemės vertė,—iš atskirų asmenų, kurių vieni, gal būt, tik atsitiktinai iš buvusiųjų kartų buvo ją gavę, kiti betgi įgiję ją už savo sutaupytuosius pinigus, vadinasi, kapitalą pakeitę į žemę. Dėl to kiti, net ir šitokios reformos šalininkai, ėmė manyti, kad visuomenė turi teisės tik į a t e i t i e s žemės rentos pakilimą.

Tačiau ir šitokis sprendimas turėtų savo sunkumų. Daugelis valstybių ta linkme jau ir darė mėginimų. Betgi ligi šiol toliau pasirengimų ir bandymų niekur nenueita. Ir tik tose šalyse pavyko pravesti žemės reformos, kur istoriškai susidėjo nenormalinės socialiniu ir tautiniu atžvilgiu žemės valdymo sąlygos, kaip antai pas mus, Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Rumunijoje.

6. Darbas ir darbo alga.

Darbo reikšmė gamybai ir kainų sudarymui. Darbas daugeliui atrodo esąs vienintelis gamybos šaltinis. Nors ir tiesa, kad darbas reikalingas kiekvienai gamybai, bet vis dėlto ne tiesa, kad tik vienas darbas tesukuriąs gaminius (produktus). Kaip jau matėme, gamyba atsiranda iš trijų šaltinių: — iš žemės, darbo ir daiktinio kapitalo. Darbas yra tik plačiausias iš visų tų trijų šaltinių. Šių laikų pramonės šalyse darbui tenka 60 ligi 65% visų tautos pajamų. Kiti 35 ligi 40% pasidalina tarp žemės ir daiktinio kapitalo savininkų ir įvairių rūšių verslamonininkų.

Lietuvoje dauguma žmonių minta iš savojo darbo. Net ir tie, kurie galėtų tik iš „pinigo" gyventi, vadinasi, iš žemės ir kapitalo ar kokių ypatingų pelnų, ir tie paprastai turi dar kok[illegible] nors darbą. Bet, kadangi dauguma žmonių prikla[illegible] tik nuo savo darbo pajamų ir nuo nieko kita, [illegible]i, savaime suprantama, kad darbo ir darbo atlyginimo klausimai mūsų laikais ir, tur būt, visais laikais yra, buvo ir bus svarbiausieji visuomenės ūkio klausimai.

Įvairios darbo rūšys. Žmonių darbo patarnavimai esti įvairios rūšies. Įvairiai jie gali būti ir skirstomi. Paprastas darbo paskirstymas į rankų ir

proto darbą neturi tvirto pagrindo. Juk kiekvienas darbas reikalauja taip kūno, taip ir dvasios sąveikos. Darbą reikia tik suskirstyti į 1) „nemokytą“ rankų darbą (juodąjį darbą); 2) kvalifikuotąjį (išmokslintą) rankų darbą; 3) automatiškąjį (nereikalaujantį ypatingo galvojimo) proto darbą, ir 4) proto darbą atsakomingose vietose.

Nors ir sunkoka esti daugeliu atvejų nustatyti ribos tarp šių įvairių atskirų darbo rūšių, betgi ne mažesnių sunkumų atsiranda ir kitaip suskirsčius darbas. Pobūdingi toms keturioms darbo rūšims atstovai yra: 1) angliakasys, 2) siuvėjas, 3) žemesniojo laipsnio kontorininkas, 4) fabriko vedėjas.

Paprastoje kalboje tik pirmosios dvi dirbančiųjų rūšys vadinamos darbininkais. Paskutiniaisiais laikais, ypač po revoliucijų, buvo bandyta paleisti dar į apyvartą pavadinimas „dvasios darbininkai“. Tačiau tasai pavadinimas nelabai teprigijo. „Darbininkas“ vis tebereiškia r a n k p e l n į. Ir darbo algos klausimas pirmiausia liečia rankdarbių algą. Valdininkų ir direktorių algos neimamos į dėmesį, kai kalbama apie darbo ir kapitalo kovą.

P a g r i n d i n i s p a j a m ų p a s k i r s t y m o d ė s n i s a t s i ž v e l g i a n t į d a r b ą; g a u s ū s ž e m ė s i r k a p i t a l o p a s i ū l a i r e i š k i a a u k š t a s d a r b o a l g a s; g a u s ū s r a n k ų d a r b ų p a s i ū l a i, p a l y g i n u s s u ž e m e i r k a p i t a l u, r e i š k i a ž e m a s d a r b o a l g a s. Jei kas siūlo mainuose retą gėrybę — tai gali turėti gerus mainus; jei kas siūlo tai, ką visi turi, — tai, mainydamas, daug negaus. Tai yra taisyklė, kuri žinoma jau ir mokyklos vaikams, mainantiems pašto markes, knygas ir panašius dalykus.

Šis dėsnis yra visai tinkamas, kai kalbama apie kainų susidarymą, arba kada darbas palyginamas su žeme ir kapitalu. Kodėl 19-jame amžiuje Amerika sutraukė milijonus ateivių iš Europos? Dėl daugelio priežasčių, bet pirmiausia dėl tos, kad Amerika turėjo tada didelį perteklių neužimtų žemių, kurios, mainant į darbą, galima buvo gauti labai pigia kaina. Žemė rungėsi su darbininkų armija. Ir algos buvo ten daug aukštesnės, kaip Europoje. Bet jau antrojoje 19-jo amžiaus pusėje ir Europoje darbininkų algos žymiai pakyla. Dėlko taip atsitiko? Dėl daugelio priežasčių, bet žymioje daly dėl to, kad žymiai padidėjo čia daiktinio kapitalo. Jis savo daugėjimu žymiai pranešė gyventojų augimą. Fabrikų, mašinų, įtaisymų, sandėlių, geležinkelių, ir t. t. kiekis 1914 metais buvo kur kas didesnis, kaip prieš penkiasdešimtį metų. Tatai reiškė, kad darbo reikšmė mainuose sustiprėjo palyginus su daiktiniu kapitalu. To pasėka ir buvo algų pakilimas.

Čia matome didįjį visuomenės mainų įstatymą, kuris, laikui bėgant, neišvengiamai pasireiškia. Ilgainiui darbo pasiūlų santykis su žemės ir daiktinio kapitalo pasiūlais įgauna sprendžiamosios reikšmės darbo algoms nustatyti. Bet pirmiausia paklauskime, kuriuo būdu, tuo ar kitu atveju, darbo alga prisitaiko esamoms sąlygoms?

Kaip nustatoma darbo alga; nedarbas, kaip algų nustatytojas. Darbo algos įvairiuose versluose, kaip ir kitos kainos, nuolatos svyruoja tai aukštyn, tai žemyn, lyg išbandymui. Mūsų laikais daugelyje šalių yra praktikuojamos kainų sutartys tarp darbadavių ir darbininkų sąjungų. Jos gali palaikyti algas nekintamas net ir keliems me-

tams. Išėjus betgi sutarties laikui paprastai prasideda ir vėl naujos derybos dėl buvusiųjų algų pakėlimo ar jų numušimo.

Gali taip atsitikti, kad algos bus nustatytos peraukštos. Dėl to gaminamųjų prekių kainos tiek pakils, kad jų niekas nebenorės pirkti. To pasėka bus ta, kad iš darbo bus atleista daugelis darbininkų ir atsiras nedarbas. Nedarbas išnyks ne anksčiau, kaip bus padarytas mėginimas nustatyti žemesnis atlygynimas už darbą. Žinoma, turintieji darbo darbininkai kurį laiką gali šelpti savo bedarbius draugus. Tačiau nedarbas tik tada tegali išnykti, kai jis jau patarnauja ir darbo daviams ir darbininkams, kaip algų nustatytojas.

Darbo atlyginimas (algos) gali būti kartais tiek iškeltas, kad jokia apsimokamoji gamyba nebebus galima. Bet ir darbadaviams taip pat kartais pavyksta tiek numušti darbininkų algos, kad ekonomiškai to niekaip negalima jau pateisinti. Kartais darbadaviai pradeda varžytines dėl žadamų aukštųjų pelnų, kuriuos jie gali gauti numušdami savo įmonių darbininkams algas. Tačiau kiekvienas stengiasi, kiek pajėgdamas, didinti savo gamybą. O kai visi ir vėl stengiasi tai padaryti, taigi stengiasi pritraukti ir kuo daugiau darbininkų į savo žmones, tada ir vėl greitai turi pakilti ir darbo algos.

Žinoma, labai liūdnas tai dalykas, kad kainų susidarymo pusiausvyrai palaikyti tenka kartais laukti net nedarbo, kuris skaudžiai paliečia tam kartui daugiau ar mažiau darbininkų ir jų šeimų. Bet, deja, tai yra neišvengiamas kapitalistinės visuomenės santvarkos dalykas.

Rankų ir mašinų darbas. Daugelyje gamybos šakų galima ligi tam tikro laipsnio pakeisti

žmonių darbas mašinų darbu. Karvės melžti galima rankomis, bet galima ir melžiamomis mašinomis; iškrauti uostuose laivai galima tam tikrais keltuvais ir kitais įtaisymais. Pakilus algoms, verslamonininkai stengiasi mažinti išlaidas taupančiomis darbą mašinomis. Jei jiems pavyksta taip persitvarkyti, tai darbininkų paklausai sumažėja ir darbo atlyginimas turi vėl kristi.

Ligi šiol buvo manoma, kad visose gamybose turi būti siūlomas tam tikras darbo kiekis nepriklausamai nuo to, kokios yra algos. Dabar pažiūrėkime, ar algų dydžio pasikeitimas tuo ar kitu būdu neveikia darbininkų norą dirbti? Kitaip sakant, ar tai neturi įtakos norinčiam dirbti darbininkų skaičiui?

Kaip veikia algų pakilimas gyventojų prieauglį? Tik kalbėjome apie tai, kad algų pakilimas turi įvykti, jei daiktinis kapitalas greičiau auga, negu priauga gyventojų.

Naujoviškoji pramonė atsirado Anglijoje 18-tojo amžiaus gale ir 19-tojo pradžioje. Bet, nežiūrint į gamybos augimą, darbo žmonių skurdas buvo ten labai didelis. Galvojantiems žmonėms savaime tad kilo liūdna mintis: bene tik prekių gamybos pagerinimas prarijamas vis augančiojo žmonių skaičiaus? Bet didesnis kapitalo perteklius vis daugiau kėlė algas. Darbininkai, gaudami geresnes algas, galėjo geriau maitinti savo vaikus. Drauge mažėjo vaikų mirtingumas ir augo vaikų skaičius. Ilgainiui tai sudarė didesnius darbo pasiūlus ir numušė darbo algas vėl ligi pirmykščio „naturalinio“ jų dydžio.

19-jo amžiaus gale Europos tautos įstojo į kitą kelią. Darbininkai energingai pradėjo kovoti dėl savo gyvenimo sąlygų pagerinimo. Patyrimas pa-

rodė, kad šiandien vaikų nuošimtis tose šeimose, kur tėvai gauna didesnės pajamas, nė kiek nėra aukštesnis, kaip bėdnesnėse šeimose.

Kaip veikia darbo algos aukštis darbo valandų skaičių? Kai kyla kviečių kainos, ūkininkas didina kviečių sėjamąjį plotą. O kokia yra algų pakilimo pasėka? Ar tada darbininkai esti linkę ilginti darbo valandų skaičių? Ne, greičiau esti atvirkščiai, būtent, mažinami darbo pasiūlai. Per paskutiniuosius penkiasdešimtį ar šimtą metų darbo dienos ilgis sutrumpėjo. Vienkart pakilo ir algos. Darbininkams yra mieliau, užuot gauti didesnį atlyginimą, atsipalaiduoti nuo prievartos dirbti. Tačiau daugelyje šalių įstatymo keliu įvedama aštuonių valandų darbo diena. Tolimesnis tačiau darbo dienos trumpinimas plačiu mastu, bent artimoje ateityje, vargu bau galės įvykti.

Kaip veikia darbo algos aukštis darbo spartumą? Darbo algos aukščio sąryšis su atliekamojo darbo kiekiu turi dar ir kitą reikšmę. Atliekamojo darbo kiekis pareina ne tik nuo darbininkų skaičiaus ir darbo dienos ilgio. Čia turi reikšmės ir darbo spartumas. Tuo pat laiku tas pats asmuo iš šulinio gali pasemti ir 1000 ir 2000 litrių vandens. Kaip tad veikia darbo spartumas darbo algos pasikeitimus?

Nesunku suprasti, kad darbo algos numušimas turi sumažinti darbo spartumą. Jei algos nepakanka darbininkui sočiai pavalgyti, tai jis negali išlaikyti savo darbingumo. Badavusioje ir pusiaubadavusioje per pasaulinį karą Europoje tatai yra įrodyta daugybės faktų.

Atvirkščiai, darbo spartumas didės, jei alga duos darbininkui galimumo gyventi. Gerėjant gy-

venimo sąlygoms—kyla noras ir pajėgumas dirbti Didesnė medžiaginė gerovė reiškia didesnę dvasinę jėgą. Didesnis dvasinis pajėgumas reiškia ir didesnį pajėgumą gaminti medžiagines gėrybes. Tatai gaivina skaisčią viltį, kad kultūringųjų tautų gyvenimo sąlygos turės pagerėti, kaip tai skelbia ir ekonomistai. Tenka girdėti pažadų, labiausiai Anglijoje ir Amerikoje, imti nustatinėti geriems darbininkams daug geresnias algas, o ir kitais būdais rūpintis kultūriniais jų reikalais bei pramogomis.

Nereikia betgi tikėti, kad tuo atžvilgiu įvyks perversmas jau šiandieną ar rytoj. Žmonėms pakeisti reikia nemaža laiko. Garo katilą galima priversti daugiau dirbti, karščiau jį pakūrus. Bet ir tai tik ligi tam tikro laipsnio. Norint gauti dar daugiau jėgos, katilas turi būti perdirbtas ir sustiprintas. Tą pat tenka pasakyti ir apie darbininkų visumą. Tik labai iš lėto galima ji pakeisti. Bet, pagaliau, ir čia, kaip ir garo katile, bus vis dėlto pasiekta riba, toliau kurios nebebus kur eiti.

Akordinis*) atlyginimas (alga) ir atlyginimas už nudirbtąjį laiką. Akordinę algą galima laikyti naturaline alga rankų darbininkams. Tuo tarpu alga nuo laiko labiausiai tinkama proto darbui. Rankpelnių darbas dažniausiai gali būti matuojamas paprastu matu, pav., supjautų malkų pagalių skaičiumi, pasiutų švarkų skaičium (akordais) ir t. t. To negalima padaryti, kai svarbiausiąją darbo dalį sudaro galvojimas, nes sielos gyvenimas sunku matuoti ar seikėti.

Paprasta akordinė alga skatina darbo spartumą. Darbo spartumo augimas eina ir fabri-

*) Akordinis darbas yra nustatomas tam tikrų nudirbtųjų darbų kiekio.

kanto naudai. Bet, pakankamai pakilus darbo spartumui, atsitinka, kad verslamonininkas stengiasi numušti darbo normas *), kurios duotų jam galimumo gauti daugiau pelno iš padidejusiojo darbo spartumo. Daiktinis kapitalas ir gamtos turtų kiekis nepakitėja, o darbo atsiranda daugiau. Tada ir atsiranda noro numušti akordinė alga už darbą. Čia ir vėl pasireiškia jau minėtasis kainų susidarymo dėsnis.

Profesinės darbininkų sąjungos ir darbo alga. 18-ojo amžiaus gale ir 19-ojo pradžioje imta manyti, kad tobūlos nevaržomos varžytinės gali suteikti žmonijai daugiausia laimės. „Kai kiekvienas ieškos savo gerovės, tai tuo bus geriausiai palaikoma ir visų gerovė". Toji pažiūra pasireiškė tuo laiku, kai pramonė nenugalimai pradėjo įsigalėti visame pasaulyje.

Toji mintis buvo visų pripažinta teisinga, tačiau neilgam. Pramonės darbininkai greitai įsitikino, kad laisvosios varžytinės stato darbininkus į blogesnę padėtį, kaip verslamonininkus. Tad jie pradėjo burtis į profesines (verslo) sąjungas, pirmiausia Anglijoje (apie 19-jo amžiaus pusę). Tada prasidėjo stipri kova darbininkų su darbadaviais dėl algos. Tos kovos šūkis buvo: „susijungę laikysimės; atskirai eidami—pralaimėsime". Iš Anglijos profesinės sąjungos praplito ir visose pasaulio pramonės šalyse. Bet ir verslamonininkai įsitikino, kad ir jiems reikia eiti išvien. Jie irgi pradėjo organizuotis.

Tuo būdu organizuotieji darbadaviai atsidūrė prieš organizuotuosius darbininkus. Abiejų šalių susidurimų išdavos dažnai darė įspūdžio, kad algų

*) Norma — nustatytas dydis, kiekis; darbo, gamybos saikas.

nustatymo klausimas tėra jėgos klausimas. Bet ilgainiui paaiškėjo, kad kainų susidarymo įstatymas stovi aukščiau, kaip jėgų santykis.

Kaip tik laikydamosi ekonomikos įstatymų, nors gal ir nesąmoningai, profesinės sąjungos savo laiku yra daug gera padariusios ir darbo klasei ir visai visuomenei. Jos, kovodamos dėl tam tikrų normalinių darbo sąlygų, sudarė patogesnes sąlygas geresniems darbininkams. Tai įgalino tarp pačių darbininkų teigiamas varžytines. Jos gi davė darbininkams progos ieškoti geresnės ūkiškos padėties tinkamiau atliekant darbą, o ne varžantis tarpusavy. Varžytinės, kad ir geriausiai dirbant, numušdavo tik algas.

Socijalinė politika ir samdomas darbas. Panašiai, kaip ir profesinės darbininkų sąjungos, socijalinė politika išaugo irgi iš pasipriešinimo skelbiamajai laisvųjų varžytinių „palaimai". Pradžia tam buvo padaryta taip pat Anglijoje, 19-jo amžiaus pusėj, kai ten buvo išleisti įstatymai vaikų ir moterų darbui apsaugoti.

Anglų pramonėje 19-jo amžiaus trisdešimtaisiais ir keturiasdešimtaisiais metais viešpatavo baisios socijalinės sąlygos. Vos parėpliojo vaikai, jau—penkerių šešerių metų — būdavo siunčiami į fabrikus dirbti. Daugelyje vietų vaikai dirbdavo pasikeisdami dieną ir naktį. Ten darbadavys duodavo jiems ir lovas, kurios niekados neatšaldavo: vaikai, arba dirbo, arba miegojo. Bet ir suaugusiųjų darbo sąlygos buvo labai blogos. Jei būtų laiku neatsižvelgta į darbininkų sveikatą, tai visos anglų tautos jėgoms būtų buvę rimto pavojaus. Tada tai gimė darbininkų apsaugos įstatymo mintis. Paskui ji buvo jau įvairiomis linkmėmis plėčiama. Anglijos pavyzdžiu pasekė ir kitos šalys. Taip pamažėle atsirado visose šalyse darbo ap-

sauga. 19-jo amžiaus gale Vokietijoje buvo padarytas naujas socijalinės politikos žingsnis: įvestas socijalinis draudimas. Jis taip pat rado plataus atgarsio ir kitose šalyse, jų tarpe ir pas mus — vadinamosiose „ligonių kasose“. Visos tos socijalinės priemonės kelia darbo našumą, o tuo pačiu padeda ir darbo algoms kilti.

Socijalizmas ir samdomasis darbas. Milijonų milijonai darbininkų nesitenkina profesinėmis sąjungomis ir socijaline politika. Jie daug deda vilties ir į visišką visuomenės tvarkos pakeitimą. Socijalizmas, būtent, reikalavimas perduoti daiktines gamybos priemones į visuomenės rankas, yra taip pat senas, kaip ir pati pramonė.

Daugelis palaikė socijalistinės ateities valstybės mintį. Nė vienas betgi socijalistinis mintytojas nepadarė tokios didelės įtakos tuo atžvilgiu, kaip vokiečių ekonomistas Karolis Marksas. Jo nuomonės turėjo didelės reikšmės antrojoje 19-jo amžiaus pusėje ir 20-jo amžiaus pradžioje. Jos daugiausia padėjo susidaryti tarptautiniam darbininkų judėjimui. Todėl čia bus visiškai vietoje plačiau pakalbėti apie tas jo pažiūras.

Karolio Markso mokslas apie kapitalistinę visuomenę. Kritikuodamas esamąją privatinę kapitalistinę ūkio santvarką, Marksas pirmiausia ėmė tirti kapitalo pelno reiškinį. Kapitalo pelnas, anot jo, esąs išdava darbininkų išnaudojimo iš kapitalistų pusės. Tik darbas sukuriąs gėrybes, sakė Marksas. Skirtumas tarp žaliavos bei darbo kaštų ir parduodamosios prekių vertės, vadinasi, tai, ką verslamoninkas laiko palūkanomis už kapitalą, esąs užgrobtas darbas: darbininkas esąs verčiamas dykai dirbti fabrikantui.

Bet nuolatinis turtų augimas nedarbininkų — kapitalistų pusėje, ir vis didėjąs skurdas darbininkų, kaip manė Marksas, turįs pagaliau privesti ligi didžiausio susirėmimo. Turėsianti ateiti diena, kada išnaudojamieji darbininkai būsią pribrendę nuversti kapitalistų jungą, gamybos priemones perduoti visuomenei, kapitalus nusavinti, „eksproprijuoti“, panašiai, kaip kad pirmiau kapitalistai nusavindavo jų darbą. Bėdnuomenės, proletarų revoliucija turinti sudaryti kapitalistinei visuomenei galą. Anot Markso, visas kultūrinis rutulojimasis pareinąs daugiausia nuo ekonomiškųjų jėgų žaismo. Visas žmonių idėjų pasaulis esąs ne kas kita, kaip ūkiškojo materijalinio gyvenimo „antstatas“.

Nesocijalistinieji ekonomistai visados ginčijo tąjį Markso mokslą. Ekonomiškai žiūrint, kapitalo palūkanos, apie kurias toliau dar plačiau kalbėsime, yra būtina kainų susidarymo sąlyga, neišvengiamas reiškinys. Ir socijalistinė visuomenės santvarka, jei norėtų vartoti tokias prekes, kurios reikalauja ilgesnio laiko jų gamybai, turėtų taip pat, kaip kad dabartinė kapitalistinė, tuo ar kitu būdu apkrauti savo narius mokesčiais, panašiai, kaip tai daroma dabar mokant palūkanas. Laisvų ūkininkų ir amatininkų visuomenėje, kurioje nėra samdomų darbininkų, už sūrį, kuriam pagaminti reikia keturių mėnesių, tektų mokėti aukštesnė kaina, kaip už šviežią sūrį. Vadinasi, kainos skirtumo, šiuo atveju palūkanų, negalima išaiškinti tuo, kad pirmajam sūriui pagaminti išleista daugiau darbo, nes stovėjimas sandėlyje nereiškia jokio darbo. Ir mažiausia tektų kalbėti apie užgrobtąjį darbą, nes šiame mūsų pavyzdyje nėra jokių samdomųjų darbininkų, kurie galėtų būti kapitalistų išnaudojami.

Socijalizmas vis viena reikalauja žemės bei dirvos ir daiktinio kapitalo nuosavybės perdavimo visuomenei. Tad svarbiausias klausimas yra: ar socijalistinė visuomenė pajėgtų geriau tvarkyti gamybą ir pajamų paskirstymą, kaip kad dabartinė privatinė kapitalistinė visuomenė? Nuomonės tuo reikalu yra labai priešingos. Bet viena tenka pripažinti, butent, kad didžiausia tam kliūtis būtų iš tos naujosios, socijalistinės visuomenės: iš jos biurokratiškumo ir nepakankamo darbo spartumo, kuris neišvengiamai pasireikštų, kai žmogui nebebūtų jokio asmeniško paskatinimo daugiau dirbti. Žmonės, dėja, nėra taip sukurti, kaip skruzdės, kurių darbingumo uolumas yra tiesiog pasakiškas.

Stambus socijalistinis bandymas. Likimas lėmė, kad pirmasis stambus bandymas suvisuomeninti žemes ir daiktinio kapitalo teises — įvyko Rusijoje. Yra tai šalis, kurios gyventojai yra daug mažiau linkę, negu Vakarų Europos gyventojai, be paliovos dirbti ir kurti. Marksas manė, kad Rusija vėliausiai iš visų kultūringųjų valstybių bus pribrendusi socijalistinei revoliucijai. Bet įvyko visai priešingai. Ir jau čia pasireiškė Markso išvadžiojimų klaidingumas.

Gal būt, dar per anksti kalbėti apie tuos rusų bandymus. Bet kad Rusija nėra palaiminta socijalizmo ir lauktosios gerovės šalis — jau ir šiandien yra neginčijamas faktas. Nė miestų darbininkai, nė—juo labiau — laukų darbininkai — ūkininkai taip jiems žadėtos laimės ten nerado, bet priešingai—pakliuvo į dar didesnį skurdą ir išnaudojimą.

Pirmosios dalies pabaiga.

Ligi šiol išėjo šios „Ūkininko Skaitymų" knygos:

Visos po 64 pusl. kiekviena, kaina atskiros knygelės 30 centų

Išėjo 1930 V. D. metais.

1. **Žalgiris.** *Chruščovo-Sokolnikovo* labai įdomus istorijos romanas, 1 d. „Skriauda"
2. **Žalgiris.** To paties *Chruščovo-Sokolnikovo* istorijos romano 2-ji ir paskutinioji dalis „Keršta s"
3. **Tarp žmogėdrų dykumoj ir ledynuos.** *P. Šinkūno* surašyti be galo įdomūs keliautojų nuotykiai tolimuose svetimuose kraštuose.
4. **Kaip Vytautas Didysis sutriuškino kryžiuočių galybę.** Šioje knygelėje poetas *K. Binkis* labai įdomiai ir aiškiai nušviečia Vytauto Didžiojo ir jo drąsiųjų lietuvių karių laimėjimą ties Žalgiriu — Eglėkalniu.
5. **Dangaus užkariavimas.** Visiems suprantamai ir gražiai parašyta knygelė apie tai, kaip žmonės sugalvojo ir ištobulino aeroplanus ir kitas skraidomąsias mašinas, kokiais pavojais ir aukomis atsiekti didieji toj srity žmogaus proto ir drąsos laimėjimai.
6. **Naimo šeimininkė.** Žinomos mūsų ūkininkėms iš kitų jos knygelių *A. Gudelienės* nurodymai kaip tvarkyti namai ir namų ūkis, kad būtų gyventi ir malonu, ir jauku, ir patogu, ir sveika, ir pigu.
7. **Italija.** Tos gražios ir gausios šalies ir tautos istorijos ir dabartinio jos susitvarkymo aprašymas, parašytas specialiai „Ū-ko Skaitymams" žinomojo italų laikraščių bendradarbio *G. Christijano-Šebedevo.*
8. **Kun. Tumo-Vaižganto gyvenimas ir darbai.** Poeto *Liudo Gizos* aprašytas visiems žinotino didžiojo mūsų rašytojo ir veikėjo labai įdomus gyvenimas ir jo atlikti darbai Lietuvos gerovei ir jos garbei.
9. **Ben-Huras.** Garsaus rašytojo *L. Wallace'o* nepaprastai įdomi apysaka iš Kristaus gimimo ir gyvenimo laikų. I-ji dalis: Kristaus gimimo dienos.

Išėjo 1931 metais.

10. **Ben-Huras.** Tos pačios apysakos 2-ji ir paskutinioji dalis: Lauktasis Karalius. Tiesiog žavi ir jaudina taip jauną, taip seną.
11. **Garsios kelionės ir nutikimai.** *P. Šinkūno* surašyti įdomiausi garsiųjų keliauninkų nutikimai laukinių žmonių tarpe.
12. **Algimantas.** Įžymiausiojo žinomojo mūsų rašytojo *V. Pietario* istorinė apysaka. I-ji dalis.
13. **Algimantas.** *V.Pietario* istorinė apysaka II-ji dalis.
14. **Du garsingieji žemaičiai.** *A. Merkelis.* Simano Daukanto ir Vysk. Motiejaus Valančiaus gyvenimo ir darbų aprašymas.

E 21

Kaina 30 centų

18-kos „Ūkininko Skaitymų“ knygų prenumeratos **kaina metams tik 4 lit.,** atskira knygutė **30 centų.**

Pardavėjams atskirais egzemplioriais mokam 30%, arba 9 ct. nuo parduotos vienos knygutės. Prenumeratorių rinkėjams, kurie surinks ne mažiau, kaip 25 prenumeratorius ir pinigus atsiųs iš kalno—gaus taip pat komiso 30% metinių.

Siųsti pinigai ir išsirašydinti knygos adresas:
Kaunas, Duonelaičio 43, „Pažangos“ b-vė.
Tel. 36-14.